

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра дошкільної та початкової освіти

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня магістр
спеціальності 012 Дошкільна освіта
освітньої програми
Дошкільна освіта. Інклюзивна освіта
Клашевич Насті Ігорівни
Керівник: доктор філософії Сараєва І.В.
Рецензент
Дімітрова Ольга Костянтинівна

Робота допущена до захисту

На засіданні кафедри дошкільної та початкової освіти
протокол № 6 від «04» січня 2023

Завідувач кафедри

Ганюка Р.Т.

Робота пройшла публічний захист

На відкритому засіданні ЕК

«17» січня 2023 р.

Оцінка 90 відмінно

Голова ЕК

Лесюка Т.М.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ І. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСВІТНІМИ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	9
1.1. Сучасні проблеми соціалізація дітей з особливими освітніми потребами... ..	9
1.2. Нормативно-правове забезпечення соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти.....	19
1.3. Співпраця педагогів і батьків як умова успішної соціалізації дітей з особливими потребами.....	26
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ ІІ. ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В ЗДО – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	32
2.1. Основні принципи організації інклюзивного середовища в закладі дошкільної освіти.	32
2.2. Осередки діяльності та їх облаштування у ЗДО в інклюзивних групах	40
2.3. Експериментальна перевірка впливу інклюзивного середовища на успішну соціалізацію дітей з ООП в закладі дошкільної освіти	55
Висновки до другого розділу.....	68
ВИСНОВКИ	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ.....	78

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗДО – заклад дошкільної освіти

ООП - особливі освітні потреби

ВСТУП

Актуальність теми. Останні роки в Україні відбувається значна зміна відношення суспільства до дітей з особливими освітніми потребами. Суспільство стає більш свідомо розуміти, що психофізичні порушення не можуть вплинути на людську здатність переживати, відчувати, набувати соціального досвіду. Приходить розуміння того, що кожній дитині необхідно створювати сприятливі умови розвитку, навчання та виховання, які враховують її індивідуальні освітні потреби і здібності. Постає необхідність в розумінні проблем дітей з особливими освітніми потребами, у визнанні їх прав на освіту, бажанні і готовності включити їх в дитячий соціум, що зможе посприяти їх здоровій взаємодії з іншими дітьми та розвитку позитивного, терплячого, толерантного, лояльного ставлення до них з боку оточуючих, допоможе звільнити таких дітей від соціальної ізоляції.

Важливо зазначити, що в умовах освітнього середовища для дитини з особливими освітніми потребами важливим є процес соціалізації, який відбувається спочатку в сім'ї, а потім у закладі дошкільної освіти. Бажання батьків надати дитині освіту, стан здоров'я, рівень порушення психофізичного розвитку дитини дає поштовх для змін в освітньому процесі. Завдяки створеним умовам у закладі дошкільної освіти щороку зростає кількість дітей з особливими потребами, які навчаються в інклюзивних групах. Доступність до якісної освіти освітньо-виховного процесу дітей з особливими освітніми потребами обумовлюється специфікою організації, змісту, методів навчання та виховання таких дітей. Проблема вибору форм навчання та виховання у закладах дошкільної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку, з обмеженими можливостями здоров'я постає особливо гостро.

Основна мета навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами – повноцінна інтеграція в суспільство, опанування морально-етичних норм людських взаємин, їхня спроможність нарівні із однолітками нести соціальні навантаження, сприймати інтелектуально естетичні цінності суспільства. Насамперед, досягнення визначеної мети можливе лише за

наявності у суспільстві відповідних умов для розвитку і виховання цієї категорії дітей. Останні роки набуває популярності інтегроване навчання дітей з особливими освітніми потребами. Відбуваються процеси активної інтеграції в навколишній соціум, розробляються засоби залучення до суспільного життя, участі у спільному освітньо-виховному процесі.

Завдання інклюзії – визначення перешкод та їх подолання, вона містить проведення комплексної оцінки, збір інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та навчання дитини, реалізації його на практиці. Ця організація навчання дітей з обмеженими можливостями в звичайному закладі освіти вимагає чимало зусиль, тому що більшість будівель не пристосовані зараз для того, щоб у них перебували діти з важкою формою інвалідності. Передумовою для забезпечення успішного навчання дитини з особливими освітніми потребами у закладі дошкільної освіти є правильний вибір форм навчання, пристосування освітньо-виховного середовища до потреб дитини, систематична функція спостереження за динамікою розвитку дитини, професійна компетенція педагогів. Навчання за спеціально створеною навчальною програмою, високий рівень індивідуалізації та спеціальні методи навчання надають змогу дітям набути певного рівня знань та вміння вчитися. Організуючи виховання та навчання дітей з особливими освітніми потребами, педагогам у роботі з ними слід глибоко вивчити психофізіологічні особливості дитини, оцінити їхні потенційні навчальні можливості. Надважливу роль відіграє участь і допомога в освітньо-виховному процесі батьків. Взаємодія батьків та освітніх закладів на сучасному етапі розвитку психології і педагогіки залишається об'єктом наукових досліджень та дискусій. Нагальні питання проблеми взаємодії закладу освіти і родини у формуванні особистості дитини висвітлені у працях Л. Загик, В. Іванової, В. Котирло, Н.Кот, С. Ладивір, Т. Маркової, Л. Островської, Т. Пагути та ін. Головним фактором організації навчання та виховання є психологічна та професійна готовність педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми

потребами, яка передбачає опанування знань про важливість педагогічної корекції та вміння її організувати.

Соціально-педагогічні аспекти соціалізації дітей дошкільного віку досліджували такі відомі науковці, як Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Кирста, О. Кононко, В. Кузь, Н. Лисенко, Ю. Приходько, І. Сіданіч, П. Щербань та інші. Погляди науковців (І. Беха, Б. Братуся, Т. Кравченко, Л. Куликової, М. Лукашевича, І. Печенко) були спрямовані на дослідження соціалізації індивіда та вплив соціального середовища на її перебіг. Соціальній інклюзії в освіті було приділено чимало уваги з боку вітчизняних учених: Н. Софій, А. Колупасової, Ю. Найди (щодо концептуальних аспектів інклюзивної освіти); А. Шевцова (освітні основи реабілітології); О. Рассказової (соціалізації учнів в умовах інклюзивної освіти); В. Засенка (перспективи розвитку в Україні інклюзивної освіти); дослідження І. Беха, М. Боришевської, М. Савчин стосовно місця особистості у суспільстві тощо.

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що проблема інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній простір актуальна та різнобічна, що зумовлює необхідність її подальшої розробки, зокрема щодо впровадження інклюзивної освіти в заклади освіти починаючи з першої ланки – дошкільної. Виважене, ефективне навчання і виховання приносить користь усім дітям, починаючи з дошкільного віку. Однак для дітей з особливими освітніми потребами може стати необхідною додаткова, а іноді і спеціальна підтримка у навчанні та вихованні, яка допоможе їм стати повноцінними учасниками освітнього процесу на заняттях і реалізовувати свій потенціал в подальшому житті.

Мета дослідження: науково обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність організації інклюзивного освітнього середовища закладу дошкільної освіти на успішну соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами.

Завдання дослідження:

- 1.Визначити сучасні проблеми соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.
- 2.Проаналізувати нормативно-правове забезпечення соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти.
- 3.Проаналізувати умови співпраці педагогів і батьків для успішної соціалізації дітей з особливими потребами.
- 4.Визначити основні принципи організації інклюзивного середовища в закладі дошкільної освіти.
- 5.Проаналізувати осередки діяльності та їх облаштування у ЗДО в інклюзивних групах.
- 6.Експериментально перевірити вплив інклюзивного середовища на успішну соціалізацію дітей з ООП.

Об'єкт дослідження: успішна соціалізація дітей з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження: інклюзивне освітнє середовище закладу дошкільної освіти.

Методи дослідження: теоретичний аналіз узагальненої інформації (аналіз, синтез); емпіричне вивчення об'єкта дослідження (експертне опитування).

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані студентами протягом проходження педагогічної практики в закладах дошкільної освіти, або під час наукового дослідження з дотичної тематики.

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг роботи 88 сторінок

РОЗДІЛ І. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСВІТНІМИ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Сучасні проблеми соціалізації дітей з особливими освітніми потребами

Проблема соціалізації дітей є одним із питань, яке наразі є актуальним на етапі дошкільного дитинства в Україні. Особливо це стосується дітей з особливими освітніми потребами (далі ООП), для яких цей процес проходить важче, адже з ними відмовляються спілкуватися не лише діти, а й дорослі, їм важко засвоювати матеріал, представлений педагогом та адаптуватися до звичайних умов життя у закладі дошкільної освіти.

Соціально-педагогічні аспекти соціалізації дітей дошкільного віку досліджували такі відомі науковці, як Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богущ, Н. Гавриш, Н. Кирста, О. Кононко, В. Кузь, Н. Лисенко, Ю. Приходько, І. Сіданіч, П. Щербань та інші. Погляди науковців (І. Беха, Б. Братуся, Т. Кравченко, Л. Куликової, М. Лукашевича, І. Печенко) були спрямовані на дослідження соціалізації індивіда та вплив соціального середовища на її перебіг. Соціальній інклюзії в освіті було приділено чимало уваги з боку вітчизняних учених: Н. Софій, А. Колупаєвої, Ю. Найди (щодо концептуальних аспектів інклюзивної освіти); А. Шевцова (освітні основи реабілітології); О. Рассказової (соціалізації учнів в умовах інклюзивної освіти); В. Засенка (перспективи розвитку в Україні інклюзивної освіти); дослідження І. Беха, М. Боришевської, М. Савчин стосовно місця особистості у суспільстві тощо.

Розкриємо сутність поняття «соціалізація» з погляду філософії, соціології, психології та педагогіки.

Визначення терміну «соціалізація» наведене у Філософському словнику соціальних термінів – як «процес засвоєння і подальшого розвитку індивідом трудових навичок, цінностей, знань, норм, а також формування соціальних

якостей, у якому передача соціального досвіду відбувається відповідно вихованню та впливові соціального середовища»[Андрущенко, 2013: 540].

Характеризуючи філософський підхід до соціалізації, В.Москаленко, вважає, що соціалізація – це процес взаємодії індивіда і суспільства на підставі предметно-перетворювальної діяльності особистості, наслідком чого є історична форма його діяльності [Москаленко,2013:17].

У дослідженні В. Коваленко цікавою є думка, що соціалізація є утіленням в окремому суб'єкті тієї соціальної реальності, в яку він занурений. Учена конкретизує поняття соціалізація і позиціонує його як процес, що відбувається між людиною і суспільством і перетворює індивідуальне буття в особистісне, де суб'єкт виступає реально діючою особою, яка у сумісній з іншими суб'єктами діяльності організовує, визначає і конструює процес власної соціалізації [Коваленко,2020:5].

У педагогічному довіднику соціалізацію розкривають як процес засвоєння та активного використання індивідом суспільного досвіду, що відображається в повсякденній діяльності та спілкуванні. Дає змогу функціонувати як повноцінному члену суспільства. Соціалізація містить соціально контрольовані процеси впливу на виховання , стихійні, спонтанні , що впливають на її формування[Крутії,2010:247].

В. Коваленко зазначає, що на думку соціальних педагогів соціалізацію розглядають як двосторонній процес, що, з одного боку, передбачає адаптацію до соціального середовища, засвоєння його норм і цінностей, а, з іншого, активну діяльність, включення в соціальне середовище тобто здатність створювати щось нове [Коваленко,2020:6].

У праці «Теорія соціалізації»(1887), американський соціолог Ф. Гідінгс вжив поняття «соціалізація» у значенні, близькому до сучасного, – як «розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людського матеріалу до соціального життя» [Гідінгс,1887:20].

У психологічних джерелах поняття «соціалізація» визначається як: «процес і результат засвоєння і активного засвоєння індивідом соціального

досвіду, основна роль якого надається розвитку взаємодії особистості з іншими людьми і спільної людської діяльності. Людина в процесі соціалізації не тільки набирається досвіду, а й має можливість і здатність стати особистістю та підкорювати інших людей»[Л. Карпенко 1985:336]; «процес залучення людей до здобутків людської цивілізації, засвоєння та відтворення людьми соціального досвіду, в результаті чого вони стають соціалізованими, культурними людьми – особистостями, що набувають якостей, знань, вмінь та навичок, притаманних сучасній людині та необхідних їй для нормального, культурного життя»[Немов,2007:408].

За психологічним словником С. Гончаренка, соціалізація виступає як процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості[Гончаренко,1997:314].

В Енциклопедії освіти соціалізація представлена: «як двосторонній процес, який відбувається завдяки збагачення особистості соціальним досвідом та реалізації людиною соціальних зв'язків» [Енциклопедія освіти, 208.:834]. Також, зацентровано увагу на засобах, формах, методах та прийомах виховання, які є основою соціалізації, що відбуваються поетапно. В Енциклопедії освіти збереження особистості є сутністю соціалізації, а рівень соціалізації залежить від характеру, активності, віку, потреб кожної людини. Також, мова виступає важливим фактором для успішного процесу соціалізації. Не завжди успішний характер соціалізація виявляється як невдалий досвід у житті людини [Енциклопедія освіти, 208.:834].

М. Порошенко представлено соціалізацію у декількох визначеннях, а саме, як: процес, під час якого дитина поступово перетворюється на особистість, що розуміє сама себе та навколишнє середовище, набуває знань і навичок, притаманних культурі; процес інтеграції індивіда у суспільство, у різноманітні типи спільнот, шляхом засвоєння елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються риси особистості ;процес розвитку людини як соціальної істоти, її становлення як особистості; процес

засвоєння індивідом соціального досвіду, системи соціальних зв'язків і стосунків; процес становлення особистості, засвоєння норм, цінностей зразків, установок, поведінки, що відповідає певної спільноті, групі людей [Порошенко,2019:94].

За І. Зверєвою соціалізація – «це процес входження людини в суспільство разом із її соціальними зв'язками та інтеграцією в різні типи соціальних спільнот, внаслідок чого відбувається становлення соціального індивіда» [Зверєва,2013: 79]. Вчена зазначає, що окрім формування соціальних якостей, цінностей, знань і навичок людини, в процесі соціалізації, відбувається також і перетворення природжених, природних рис та засвоєння людиною елементів культури, соціальних норм і цінностей, які існують у суспільстві [Зверєва,2013:80].

Зокрема, А. Капська стверджує, що соціалізація дуже тісно пов'язана з індивідуалізацією особистості, оскільки її зміст полягає у формуванні індивідуальності. Вчена переконана, що не існує однакових процесів соціалізації, кожна особистість є унікальною і неповторною. А. Капська вважає, що під час соціалізації людина набуває ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей, засвоює певну систему знань і норм, що в результаті є становленням її як особистості [Капська, 2006:6].

На глибоке переконання Н. Сабат забезпечення процесу «олюднення» людини та надати їй можливість повноцінно існувати у сучасному світі можливе лише завдяки ефективній, соціально прийнятній соціалізації [Сабат, 2008: 44].

На думку В. Москаленко соціалізація є складним і змінюваним процесом, під час якого малюк набуває навичок, норм і цінностей, долучається до соціуму, контролює свої дії та емоції . Вчений стверджує, що соціалізація дітей дошкільного віку здійснюється в процесі спілкування і взаємодії з іншими людьми, адже, через комунікацію, дитина вчиться говорити і контактувати, а в процесі спілкування знайомиться з навколишнім світом і людьми, що надає дитині впевненості у собі та імпульсу до формування

особистих переконань, потреб, духовних цінностей і характеру [Москаленко,2013: 61].

Особливо гостро постає проблема соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, адже труднощі пов'язані із негативним ставленням, з яким стикається дитина у своєму оточенні. З інвалідністю асоціюється не лише фізична чи психічна нездатність, а й почуття жалю, що заважає дитині долучитися до активних соціальних взаємовідносин [Олійник,2020:178].

На глибоке переконання Л. Тарабасової сучасні вимоги до людини – бути готовим та здатним до активного залучення до справ суспільства та держави, усвідомлення себе як повноцінного члена соціуму. Важливим чинником суспільного розвитку є турботливе, гуманне, милосердне ставлення до дітей з ООП, для комфортного перебування у суспільстві [Тарабасова, 2015:132].

Л. Тарабасова підкреслює думку Л. Виготського, який стверджував, що для загальної зручності добираються однакові колективи для дітей з ООП, таким чином обираючи шлях проти природної тенденції в розвитку, позбавляючи дитину спілкування та співпраці з іншими дітьми, які є нормо типовими, тобто ще більше ускладнюючи розвиток дитини з ООП [Тарабасова, 2015:135]. Учена зазначила, що питання соціалізації дітей з ООП буде розкрито лише тоді, коли буде розуміння та нормальне сприйняття таких дітей суспільством [Тарабасова, 2015:136].

В Іспанії у 1994 році було прийнято Саламанську декларацію про політику, принципи і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами. Усі країни світу постали перед проблемою вдосконалення процесу навчання, виховання та соціальної адаптації дітей з психофізичними порушеннями, і для того щоб уникнути словесної дискримінації, їх почали називати такими, що мають особливі освітні потреби [Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, 1994].

Згідно Закону України «Про освіту» визначено, що дитина з ООП – «це особа, яка потребує тимчасової, додаткової чи постійної підтримки в

освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту» [Закон України про освіту від 2017].

Поняття «діти з особливими освітніми потребами» охоплює всіх дітей, чий освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми. Загальновживане тлумачення терміну «діти з особливими освітніми потребами» наголошує на необхідності забезпечення додаткової підтримки в навчанні і вихованні дітей, які мають певні особливості розвитку [Олійник, 2020: 181].

Г. Олійник, зазначає, що значна кількість дітей з ООП, що перебувають вдома або проживають в інтернаті, не отримують належної освіти, необхідних знань, умінь, навичок, які забезпечували би їм можливість нормальної адаптації до життя в суспільстві, здобуття певної освіти, сприяли би саморозвитку, самореалізації, самовдосконаленню особистості в подальшому житті. Тобто, такі діти виявляються неготовими до життя у звичайному для звичайної людини сенсі, саме тому для них передбачено інклюзивний підхід [Олійник, 2020: 183].

Н. Горішна, стверджує, що інклюзивний підхід – це «створення таких умов, за яких усі діти мають однаковий доступ до освіти, однакові можливості отримати досвід, знання та подолати упереджене ставлення до тих, хто має «особливі потреби» [Горішна, 2020:66].

В інклюзивному словнику термін «інклюзивний підхід в освіті» трактується як процес урахування і задоволення потреб усіх дітей, які мають навчатися шляхом розширення участі у навчанні, культурному та суспільному житті, а також скорочення масштабів відчуження в межах освіти [Гриненко, Канзюба, 2020:16]. Такий підхід містить внесення змін і коректив до змісту, підходів, структур і стратегій навчання та виховання, на основі єдиної концепції, яка охоплює всіх дітей відповідної вікової групи, та переконання в тому, що навчання дітей є обов'язковим в системі освіти [Гриненко, Канзюба, 2020:17].

У термінологічному словнику «інклюзивне навчання» представлено як освітніх послуг, яка надається державою, що базується на принципах недискримінації, врахування особистості дитини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників, забезпечує доступ до освіти дітей з ООП у закладах освіти за рахунок застосування методів навчання, що враховують індивідуальні особливості дітей [Гриненко, Канзюба, 2020:15].

Інклюзивне навчання передбачає доступ до освітніх програм шляхом урізноманітнення форм та методів, що забезпечує гнучкість навчальних та виховних технологій, а також надання додаткової підтримки [Гриненко, Канзюба, 2020:16].

Л. Швайка стверджує, що інклюзивна освіта є значущою для забезпечення якісної освіти усіх дітей та побудови інклюзивного суспільства, адже вона спрямована на забезпечення благополуччя дітей, поваги до їхньої гідності та самостійності; є засобом реалізації прав дітей з ООП, результатом вдосконалення державної політики у сфері освіти з метою створення відповідних умов для навчання та виховання дітей з ООП [Швайка, 2019: 3].

Р. Немов тлумачить поняття інклюзії як процес активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей [Немов, 2007:10].

За визначенням дослідників (Т. Лорман, Дж. Деспелер і Д. Харві) «інклюзія» — це залучення всіх учнів до всіх аспектів навчання та шкільного життя, незалежно від наявності тих чи інших соціальних та індивідуальних відмінностей, що передбачає усунення будь-яких форм расової, гендерної, соціальної, релігійної, мовної чи інших ознак притиснення, зокрема спеціальних шкіл і класів для тих, хто не відповідає умовному стандарту «нормальності». У межах інклюзивної моделі всі діти виховуються разом у звичайних умовах, які, водночас, активно адаптуються та змінюються,

враховуючи та задовольняючи потреби кожного» [Лорман, Деппер, Харві,2017:11].

М. Порошенко представлено функції інклюзивної такі, як правову, виховну, освітню, економічну та функцію соціалізації. Завдання інклюзивної освіти полягає не лише в засвоєнні системи знань, а й у формуванні практичних вмінь та навичок для подальшої соціалізації в соціумі [Порошенко,2019:13].

У соціалізації дітей з ООП вагомую роль відіграє заклад дошкільної освіти, тому нагальним постає питання компетентності закладів дошкільної освіти з окресленого питання [21,с.6]. У закладі дошкільної освіти важливо навчити дитину з ООП товаришувати, спілкуватися, діяти в інтересах колективу, знаходити вихід із різних життєвих ситуацій. Якщо цього не вдається досягти, дитина стикається з проблемами в комунікації в подальшому житті. Основними перепонами в успішній адаптації дітей з особливими освітніми потребами є бездуховність, байдужість сучасного суспільства [21,с.5]. Постійні зміни в політичній, соціальній, економічній сфері ускладнюють процес соціалізації дітей з ООП. Часом такі діти дуже самотні, в них немає достатніх зв'язків в соціумі, вони виявляються не підготовленими до життя, викликають почуття жалю, що заважає вибудовувати стосунки в навколишньому середовищі та задовольнитися спілкуванням з такими, як і вони. Тому, існують певні умови, які потрібні для успішної соціалізації дітей з ООП в закладі дошкільної освіти, а саме: застосування індивідуального підходу до кожної дитини, зацікавленість та позитивне оцінювання успіхів в роботі (для визначення потенціалу дитини з ООП); взаємодія з іншими дітьми, передача їхнього соціального досвіду, доброзичлива атмосфера; спільна діяльність; тісний контакт з корекційними педагогами, саме від цього залежить успіх у вихованні та навчанні; толерантне ставлення оточуючих до дитини з ООП [21,с.7].

Існують такі три групи факторів соціалізації дітей з ООП- макрофактори, які впливають на всіх жителів планети чи великі групи людей, які проживають

в одній країні (космос, планета, світ, країна, суспільство, держава); мезофактори вирізняють з національною ознакою, за типом поселення та залежності від видів комунікації; мікрофактори – соціальні групи, що впливають на конкретних людей (сім'я, однолітки, організації, де здійснюється відповідна робота)[Порошенко,2019:95].

Також, визначають декілька етапів соціалізації у розвитку дітей з ООП. Опишемо кожен з них.

Першим етапом є входження в соціум (соціалізація відбувається лише за умови активної участі батьків). Обов'язком сім'ї є соціалізація дитини з ООП, тому що саме в сім'ї відбувається набуття культурних, соціальних, інтелектуальних, духовних, фізичних аспектів розвитку дитини з ООП. Також, успішність соціалізації в сім'ї залежить від адекватного сприймання родиною дитини з ООП [Порошенко, 2019:96]. Учені (І. Руденко, В. Ковальова) вважають, що головною рушійною силою у вихованні дитини є сім'я, яка забезпечує дитині належні педагогічні та матеріальні умови для всебічного розвитку [Руденко, Ковальова, 2014:6]. Тому, сьогодні фахівцями активно вивчаються сім'ї, де виховуються діти з ООП акцентуючи увагу на тому, що саме сім'я є основним фактором соціалізації дитини [Руденко, Ковальова, 2014:7].

Другий етапом соціалізації дитини з ООП є перебування дитини в закладі освіти. Першим закладом освіти з яким знайомляться діти з ООП є заклад дошкільної освіти, мета якого полягає у створенні універсальних соціальних навичок, культури, норми спілкування, взаємодії з однолітками, педагогами та батьками, враховуючи індивідуальні можливості дитини. Порушення соціальних зв'язків, низький рівень спілкування з однолітками та сім'єю є головною проблемою дитини з ООП. Для успішної соціалізації дітей з ООП дошкільного віку необхідною є щільна інтеграція з сім'єю, однолітками, соціальними партнерами та закладом дошкільної освіти. Взаємодія всіх суб'єктів спрямована на організацію соціалізації дитини в закладі дошкільної

освіти та залишає значний відбиток на соціальному та особистісному розвитку дитини з ООП [Резниченко, Карнаущенко, Сочнева, 2019:18].

Науковцями (Т.Резниченко, А. Карнаущенко, О. Сочнева) позиціоновано цілі, завдяки яким можна досягти успішної соціалізації дітей дошкільного віку з ООП, а саме:

- підвищення професійної компетентності всіх учасників процесу соціалізації;
- розробка оптимальної моделі корекційно-освітніх заходів як єдиного інтегрованого плацдарму для соціалізації дітей з ООП;
- розробка системи засобів діагностики та критеріїв оцінювання рівня сформованості процесу соціалізації дітей з ООП;
- обмін рекомендаціями, методичними напрацюваннями, досвідом для різних категорій педагогічних працівників щодо використання у практиці системи соціалізації дітей з ООП [Резниченко, Карнаущенко, Сочнева, 2019:20].

Зазначимо, що існують певні труднощі у педагогів, які працюють з дітьми з ООП, а саме: досить складно знаходити контакт з дітьми у яких обмежені знання, вміння та навички; наявні неадекватні реакції на певну поведінку дітей. Тому, діти з ООП потребують індивідуального підходу та педагогічного контролю, виконання дитиною з ООП певної посильної роботи, привчання дитини до труднощів, комунікації з іншими дітьми, що буде надавати дитині з ООП впевненості бути потрібною і значущою в соціумі [21, 6].

Третім етапом соціалізації дітей з ООП визначено – самоствердження, реалізація соціального потенціалу в соціумі. Зрештою – це готовність дитини з ООП до виконання соціальних ролей: Я – успішний учень, у дорослому житті – свідомий громадянин; Я – система ціннісних ставлень, у дорослому житті – успішний в сім'ї [Порошенко, 2019:101].

Отже, на підставі теоретичного аналізу дійшли висновку, що соціалізація дітей з ООП – це процес, під час якого дитина пристосовується до зовнішніх

умов в результаті спілкування і взаємовідносин, налагодження зв'язків, саморегуляції. В результаті соціалізації відбувається процес становлення особистості дитини, набуття особистих переконань, зразків поведінки, відповідних норм і цінностей життя. Завдяки організації інклюзивного середовища в Україні діти з ООП мають змогу пристосуватися до навколишніх умов життя, перебуваючи у повноцінному просторі, де створено загальну, позитивну атмосферу. Для ефективної успішної соціалізації дітей з ООП важливою є тісна співпраця педагогів з родиною дітей з ООП, тобто комплексний підхід забезпечить якісну та успішну соціалізацію дітей з ООП. Тож, надання своєчасної спеціалізованої допомоги таким сім'ям відіграє важливу роль у зміцненні соціально-освітньої інтеграції та сприяє умовам, які дозволяють дітям з ООП успішно адаптуватися до соціального середовища.

1.2. Нормативно-правове забезпечення соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти.

Реформа та розвиток системи освіти в Україні, зокрема й інклюзивної освіти, відбувається на підставі міжнародних документів – конвенції і декларації, що ухвалюються Організацією Об'єднаних Націй (ООН), які є міжнародними законотворцями у сфері освіти.

Основним документом, що забезпечує право людини на освіту на міжнародному рівні є Загальна декларація прав людини схвалена і проголошена 10 грудня 1948 року, в якій окреслено питання про здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, що необхідні для нормальної життєдіяльності в сучасному суспільстві. У ст. 26, вищевказаного документа, зазначено, що кожна людина має право на освіту; початкова та загальна освіта має бути безкоштовною, а також, початкова освіта має бути обов'язковою. Загальнодоступними мають бути технічна, професійна та вища освіта, які покладаються на здібності кожної людини. Освіта має бути

підґрунтям для взаємопорозуміння, терпимості, дружніх міжнародних зв'язків, расових та релігійних груп. В Загальній декларації також наголошено на пріоритетному праві вибору напрямків освіти для своїх неповнолітніх дітей батьками [2].

На основі Загальної декларації прав людини, принципах недопущення дискримінації і прав людини на освіту, ґрунтується Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти, яка була схвалена ООН 14 грудня 1960 року. Відповідно до Конвенції термін «дискримінація» охоплює будь-яку відмінність, виняток, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольором шкіри, статі, мови, політичних переконань, релігії, національного, економічного та соціального положення, місця народження, що спричиняє порушення рівності в системі освіти. У ст. 1 Конвенції визначено, що дискримінацію варто визначати як закриття для особи чи групи осіб доступу до освіти, обмеження освіти або створення чи забезпечення окремих систем освіти чи закладів освіти. У ст. 4 Конвенції зазначено, що держави зобов'язані розробляти і впроваджувати загальнодержавну політику щодо здійснення рівних можливостей у сфері освіти [5].

Одним з першорядних документів ООН, де значна увага приділяється праву дитини на освіту, є Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікована Постановою Верховної Ради України №789-ХІІ від 27 лютого 1991 року. У ст. 3 Конвенції ООН про права дитини наголошується, що в усіх діях щодо дітей, мають враховуватися їхні інтереси, саме тому діти з ООП не мають бути ізольованими від своїх батьків. Право всіх без винятку дітей на здобуття освіти є ключовим положенням цієї Конвенції, тому що освіта є самоцінною і визначається найголовнішим правом кожної людини. У ст.23 зазначено, що «неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі та полегшують її активну участь у житті. Неповноцінна дитина має право на ефективний доступ у сфері освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення

здоров'я, підготовки до трудової діяльності. Доступу до засобів відпочинку, що призводять до більш повного залучення дитини до соціального життя та досягнення розвитку її особистості, включно духовний і культурний розвиток особистості дитини»[4].

5-6 березня 1990 року у м. Джомтьєні (Таїланд) відбулася Всесвітня конференція «Освіта для всіх». В ухваленій, на конференції, Всесвітній декларації про освіту для всіх стверджувалось, що всім дітям має бути представлена можливість здобуття базової освіти на прийнятному рівні, тому в системі освіти мають відбутися реформи, які задовольняють індивідуальні потреби усіх дітей. Головними аспектами у Всесвітній декларації було окреслено загальний доступ до навчання, сприяння забезпеченню рівності, покращення умов освіти та зміцнення партнерських зв'язків. Окрім того, у Всесвітній декларації наголошувалося про необхідність забезпечення рівного доступу для осіб з інвалідністю як невід'ємної частини системи освіти. Зокрема, всебічний розвиток особистості посідає центральне місце і є чи не найголовнішою метою, адже освіта надає змогу розвивати таланти дітей, розумові і фізичні здібності, задовольняти базові освітні потреби[13].

Слід зауважити, що в Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю, затверджених 20 грудня 1993 року Генеральною Асамблеєю ООН, виокремлені шляхи реалізації права рівних можливостей на здобуття освіти особами з інвалідністю і визнання інтегрованого освітнього середовища. Правило 5 дає змогу забезпечити доступ до інформації та спілкування дітей з різними типами інвалідності. Значна увага приділяється гнучкості освітніх програм, забезпеченню усіма необхідними матеріалами, перепідготовку педагогічних працівників [17].

Інноваційний підхід до інклюзивного навчання був представлений на Всесвітній конференції щодо осіб з ООП в Іспанії, в м. Саламанці 7-10 червня 1994 року. Як наслідок, було ухвалено Саламанську декларацію, про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти дітей з ООП та Рамки Дій щодо освіти осіб з ООП. Саме в цій декларації вперше згадується

термін «інклюзивне навчання», «інклюзивна школа», «особливі освітні потреби» і схарактеризовано основні принципи впровадження інклюзивної освіти на національному рівні [11с.20].

Ключові положення і принципи Саламанської декларації, зокрема такі:

- з погляду цілей освіти: потреба в інклюзивних закладах освіти пов'язана з необхідністю спільного навчання та виховання усіх дітей. Заклади освіти мають розробляти методи викладання, які враховують індивідуальні відмінності усіх дітей;
- з соціального погляду: інклюзивні заклади освіти можуть змінити ставлення до відмінностей шляхом спільного навчання й створення недискримінаційного суспільства;
- з економічного погляду: створення й утримання в належному стані закладів освіти, де всі діти навчаються та виховуються разом, є менш коштовною справою [16].

Головним завданням інклюзивного закладу освіти є гнучкість навчального плану для забезпечення освітою дітей з різними здібностями та інтересами. Саме тому навчальний план потрібно адаптувати до потреб дітей, а не навпаки [16].

Зокрема, в змісті Копенгагенської декларації пріоритетне значення надається соціальному розвитку. Згідно зобов'язанням 6 Декларації уряди держав-учасниць мають сприяти у доступі дітей до закладів освіти і забезпечення якості освіти з метою усунення нерівності, пов'язаної з віком або інвалідності, соціальними умовами, ознаками раси, національного походження, статі [7].

Підхід щодо забезпечення освіти для всіх осіб окреслено в Дакарських рамках дії: Освіта для всіх: виконання загальних зобов'язань ухвалених Всесвітнім форумом із питань освіти у 2000 році. Згідно з цим документом усі заклади загальної та середньої освіти стануть «інклюзивно-орієнтованими», тобто будуть спроможні включити будь-яку дитину в процес навчання. У

Декларації наголошувалося про створення безпечних, здорових, інклюзивних умов у сфері освіти, що сприятимуть успішному навчанню[1].

У грудні 2006 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, яка передбачає основні міжнародні стандарти забезпечення та захисту прав і свобод цих людей. Мета конвенції полягає в заохоченні, поліпшенні, захисті, забезпеченні рівних прав, поліпшенні їх життєдіяльності, зміцненні поваги до них. Зазначається, що для дітей інвалідів забезпечується «спілкування», «мова», «розумне використання», «універсальний дизайн» враховуючи індивідуальні потреби, для полегшення соціалізації [6].

Для покращення співпраці управлінь освіти з управліннями охорони здоров'я, соціального захисту та з метою виявлення дітей з психофізичними порушеннями, Міністерство освіти і науки України у 2013 році надсилає рекомендації для створення в кожному регіоні банку даних, що до кількості дітей з ООП, з щорічним оновленням. Для цього діти з ООП мають пройти психолого-медико-педагогічні консультації (ПМПК), головною метою яких є раннє виявлення дітей з ООП задля забезпечення консультативної та корекційної допомоги батькам, вибору індивідуальних програм навчання та розвитку дитини [3]. Відповідно до цих рекомендацій, Кабінет міністрів України затверджує постанову від 12 березня 2013 року про Положення про заклад дошкільної освіти, в якому окреслені типи закладів дошкільної освіти, серед яких і заклади дошкільної освіти для дітей з ООП, які мають дотримуватись вимог Базового компонента дошкільної освіти, забезпечувати їхній розвиток, навчання і виховання та утворювати інклюзивні групи[15].

Відповідно до затверджених МОН України змін до Положення про заклад дошкільної освіти (2021) задля задоволення соціальних та освітніх потреб, організації корекційно-розвивальної роботи на базі закладів дошкільної освіти (далі ЗДО) , мають бути створені інклюзивні та спеціальні групи для розвитку дітей з порушенням мови, зору, слуху, інтелекту, опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку. Освітньо-виховний процес

у інклюзивних, спеціальних групах для дітей з ООП у закладах дошкільної освіти здійснюється за спеціальними програмами розвитку дітей та навчально-методичними посібниками, затвердженими МОН України [14].

Інклюзивні групи можуть створюватися у закладах дошкільної освіти України незалежно від підпорядкування та форми власності. Завданням організації інклюзивної групи в закладі дошкільної освіти є забезпечення рівного доступу до дошкільної освіти дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю. Освітньо-виховний процес здійснюється на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання та з урахуванням індивідуальних можливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з ООП. Рішення про утворення інклюзивної групи у закладі дошкільної освіти, незалежно від підпорядкування та форми власності, приймається керівником закладу дошкільної освіти за погодженням із засновником (власником) на підставі заяви батьків дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, або особи, яка їх замінює. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право обирати найближчий до місця проживання дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю заклад дошкільної освіти, де дитина буде здобувати дошкільну освіту [8].

Комплектуються інклюзивні групи відповідно до вимог, визначений Положення про заклад дошкільної освіти та Порядком комплектування інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, санітарно-гігієнічних норм і правил утримання дітей у закладах дошкільної освіти з урахуванням вікових (одновікові, різновікові), сімейних ознак та особливих освітніх потреб дітей і побажань батьків або осіб, які їх замінюють. Адміністрація ЗДО інформує батьків дітей, що відвідують заклад щодо особливостей інклюзивного навчання, цілей та завдань, переваг інклюзії для всіх суб'єктів освітньо-виховного процесу. Надання відповідної інформації для всіх батьків сприяє формуванню інклюзивних цінностей та забезпеченню дружньої і позитивної атмосфери, сприятливої для всіх дітей. Для ефективного освітньо-виховного

процесу, наповнюваність інклюзивних груп має становити до 15 дітей, з них 1 - 3 дитини з особливими освітніми потребами, в залежності від складності порушення. Робота з дітьми з ООП, у тому числі з інвалідністю, має бути спрямована на їхню успішну соціалізацію, формування позитивної самооцінки. Особливістю освітньо-виховного процесу інклюзивної групи є його індивідуалізація та диференціація. Здійснюється освітньо-виховний процес в інклюзивних групах відповідно до Базового компонента дошкільної освіти за програмами та навчально-методичними посібниками, затвердженими в установленому порядку МОН, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з ООП. Відповідно до висновку та рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації, група фахівців ЗДО із обов'язковим залученням батьків дитини, або осіб, які їх замінюють, розробляють індивідуальну програму розвитку дитини з ООП, у тому числі з інвалідністю та здійснюють відповідний психолого-медико-педагогічний супровід. Залучення батьків до написання програми забезпечить їх інформування про потенційні можливості дитини, динаміку її розвитку та врегулює низку суперечливих питань, які можуть виникати між батьками та педагогами під час освітньо-виховного процесу. Склад групи фахівців індивідуального супроводу дитини визначається керівником закладу дошкільної освіти та затверджується відповідним наказом[8].

Відповідно до організації роботи інклюзивних груп в закладах дошкільної освіти Міністерством освіти і науки створено інструктивно-методичні рекомендації, згідно яких, для створення позитивних умов у навчанні і вихованні дітей з ООП в інклюзивних групах створюється команда психолого-педагогічного супроводу, яка, відповідно до рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру та вимог Базового компонента дошкільної освіти створює усі необхідні умови для успішної соціалізації дитини з особливими освітніми потребами[9].

1.3. Співпраця педагогів і батьків як умова успішної соціалізації дітей з особливими потребами

В сучасних умовах впливу інклюзивних процесів у освітніх закладах України підсилюється потреба у вдосконаленні професійних, життєво-творчих, вольових ресурсів педагогів і родини, покликаних реалізувати права дітей з особливими потребами, спрямованих на якісну освіту. Для успішної реалізації інклюзивних програм у закладі освіти надзвичайно важлива ефективна співпраця педагогів і сім'ї дітей з особливими потребами. Необхідність налагодження ефективної взаємної співпраці між педагогами і батьками дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору зумовлюється передусім тим, що для успішної соціалізації потрібна тісна взаємодія між сім'єю та закладом дошкільної освіти.

У Концепції сімейного і родинного виховання наголошується на тому, що «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку» [Концепція сімейного виховання в системі освіти України, 2016].

Взаємодія батьків та освітніх закладів на сучасному етапі розвитку психології і педагогіки залишається об'єктом наукових досліджень та дискусій. Нагальні питання проблеми взаємодії закладу освіти і родини у формуванні особистості дитини висвітлені у працях Л. Загик, В. Іванової, В. Котирло, Н.Кот, С. Ладивір, Т. Маркової, Л. Островської, Т. Пагути та ін. Фактором, який впливає на формування та розвиток особистості, поведінку, соціальну адаптацію дітей з особливими освітніми потребами є тісна співпраця між родиною та педагогами, психологами [Колупаєва, 2012: 67].

Проблема співпраці закладу освіти та батьків в умовах інклюзивного навчання залишається актуальною, тому що від культури ставлення, участі суб'єктів освітнього процесу до дітей з особливими освітніми потребами,

готовності педагогів та батьків до співпраці залежить успішність соціалізації дитини в інклюзивному середовищі [Омельченко, 2009:29].

М. Омельченко слушно зауважує, що батьки дітей з ООП мають працювати в тісному контакті з педагогами та іншими фахівцями під час розробки та реалізації навчальних планів, їх адаптації, організації освітнього середовища. Батьки мають брати активну участь у впровадженні індивідуальної програми розвитку дитини: виконувати домашні завдання, закріплювати вивчений матеріал вдома, забезпечити дитину з особливими потребами необхідною додатковою корекційною допомогою, що не надається у закладі освіти (заняття з логопедом, дефектологом, медикаментозне лікування) [Омельченко, 2009:66]. На думку вченої, працівники освітнього закладу разом з батьками мають створити команду, яка спрямовує свої зусилля на задоволення індивідуальних потреб дітей в тому числі дітей з ООП, де батьки посідають чільне місце. Тісна співпраця закладу освіти і сім'ї створює умови для ефективного включення дітей з особливими потребами в середовище звичайних однолітків, сприяє гармонійному, всебічному розвитку кожної дитини, успішній соціалізації і підготовці до самостійного життя. Як зазначає М. Омельченко «педагог – важливе джерело інформації для батьків, тому він повинен відверто розповідати про проблеми дітей, а також навчити батьків працювати і взаємодіяти з дітьми» [Омельченко, 2009:77].

Вчені Колупаєва, Савчук зазначали, що важливим завданням кожного педагога виявляється здатність організувати продуктивний діалог з батьками, залучити їх до участі та співпраці, обговорити освітні умови дитини. Надалі, позиція батьків, у процесі розвитку інклюзивної освіти, буде набувати більшої самостійності й активності, тому важливо донести, що їхні діти з ООП у закладі дошкільної освіти, перебувають не тільки для отримання знань з базових методик, а й для успішної соціалізації в суспільстві та колективі однолітків [Колупаєва, Савчук, 2011:58].

А. Колупаєва зауважує, що сучасні батьки, як важливі учасники освітнього процесу дитини з порушеннями психофізичного розвитку мають

виконувати традиційні функції і низку специфічних (реабілітаційна, корекційна, компенсаторна). Вчена зазначає, що перевага батьків у тому, що вони найкраще знають сильні та слабкі сторони дітей, їх здібності, нахили й особливості розвитку і саме тому їхня підтримка для дітей спрацює на позитивний результат, що значно краще позначиться на успіхах дитини з ООП під час освітньо-виховного процесу в закладі освіти. Також, ефективним А. Колупаєва вважає залучення дитини з ООП батьками до суспільного життя, яке посприяє успішному збагаченню освітнього та соціального досвіду. Це можливо впроваджувати через місцеві організації, програми, батьківські чи дитячі групи, неформальні зустрічі з багатодітними сім'ями, волонтерами, друзями, сусідами, громадою загалом [Колупаєва, 2012: 68].

Вчені (А.Колупаєва, Л. Савчук) наголошують на важливості зорієнтованості дитини з ООП на членів родини, їхні соціальні та моральні установки. Саме тому психологічна зрілість батьків, їхні ідеали, досвід соціального спілкування найчастіше мають ключове значення в розвитку дитини. За ствердженням вчених, «сім'я – це мікросоціум, в якому формуються моральні якості дитини, її відношення до соціуму, уявлення про характер взаємовідносин. І цей факт не можна пропускати як в діагностичній, так і в подальшій корекційній роботі із дитиною з ООП» [Колупаєва, Савчук, 2011:60].

Головне у співпраці закладу освіти і родин, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, на думку А. Колупаєвої та Л. Савчук, це встановлення довірливих стосунків, що мають базуватися на активній співпраці, взаєморозумінні, довірі й толерантному ставленні. Тобто, це такі умови, за яких батьки відчують власну значущість, важливість своєї ролі в адаптації та розвитку їхньої дитини під час яких формується відчуття причетності до процесу її виховання і навчання, з'являється усвідомлення, що їхня дитина живе повноцінним життям, перебуваючи серед здорових однолітків [Колупаєва, Савчук, 2011:69].

Сучасні погляди на освітню програму передбачають переформатування традиційної практики взаємодії з сім'єю в напрямку залучення батьків до освітньо-виховного процесу. Партнерські стосунки, а саме: «батьки – педагог – дитина» є основою батьківської компетентності, формування якої потребує розроблення нового змісту корекційно-розвивальної педагогічної діяльності. Скервують корекційно-розвивальну педагогічну діяльність в системі інклюзивної освіти зазвичай спеціальні психолого-медико-педагогічні консультації, до яких можуть входити педагоги зі спеціальною освітою, фахівці в окремих галузях чи звичайні педагоги, котрі мають спеціальні знання, досвід роботи з дітьми, котрі мають труднощі в навчанні, в яких батьки є повноправними членами [А.Колупаєва, О.Таранченко, 2016:138].

Отже, для успішної соціалізації та реалізації інклюзивних програм надзвичайно важлива підтримка і розуміння дітей з ООП, співпраця педагогів і родин таких дітей, яка буде ефективною за реалізації наступних умов: створення сприятливої атмосфери, постійне спілкування між родиною дітей і закладом освіти, яке має інтерактивну і перцептивну складові, сприйняття батьків як колег, участь батьків у команді психолого-педагогічного супроводу, який необхідний, в першу чергу, тим батькам, у яких є сумніви щодо правильності вибору ними шляху навчання та виховання своєї дитини в умовах закладу дошкільної освіти. Тільки тоді, коли сім'я виступає як суб'єкт освітнього процесу, як рівноправний партнер у вирішенні проблем медико-педагогічної та соціальнопсихологічної реабілітації і професійного розвитку їхньої дитини, освіта може гарантувати надання стандартного мінімуму послуг, гармонізації відносин дитини з суспільством, її успішну адаптацію та інтеграцію в суспільство, формування готовності до самостійного життя в майбутньому.

Висновки до першого розділу

Проаналізувавши наукову літературу у сфері соціалізації дітей з особливими освітніми потребами було виокремлене власне твердження поняттю «соціалізація», а саме: «Соціалізація – процес становлення особистості, навчання та засвоєння індивідом цінностей, норм установок, зразків поведінки, що відповідає суспільству, соціальній спільноті, групі». Було виявлено значний інтерес до процесу соціалізації у представників різних наукових напрямів. Проблема соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в рамках сучасної освіти перебуває на стадії вивченою та вимагає підвищення рівня освітніх послуг для таких дітей. Проаналізувавши інклюзивну систему освіти дійшли висновку, що «інклюзивна освіта – прогресивний спосіб освіти, який має великі перспективи». Інклюзивна освіта – важливий процес, який потрібно розвивати, удосконалювати та втілювати в життя, якому потрібна підтримка держави, спеціалістів, батьків і педагогів. В рамках роботи були визначені специфічні потреби дітей з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти. Передумовою для забезпечення успішного навчання та виховання такої дитини у закладі дошкільної освіти є правильний вибір форм навчання, пристосування навчально-виховного середовища до потреб дитини, систематична функція спостереження за динамікою розвитку дитини, професійна компетенція педагогів, підтримка батьків.

Проаналізувавши нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти в Україні можемо побачити, що права дітей з особливими освітніми потребами на сучасному етапі закріплені в багатьох як міжнародних так і в державних документах. У цих документах увага концентрується на гуманізації інклюзивної освіти, її відкритості, створенні умов для інтеграції вихованця з особливими освітніми потребами в суспільство й водночас наголошується на необхідності активізації діяльності держави щодо соціального захисту таких

дітей. У батьків та дітей з'явилася можливість своєчасного системного психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Для успішної соціалізації дітей з ООП батьки та педагоги мають працювати в тісному контакті. Тісна співпраця педагогів і сім'ї створює умови для ефективного включення дітей з особливими потребами в середовище здорових однолітків, сприяє гармонійному, всебічному розвитку кожної дитини, успішній соціалізації і підготовці до самостійного життя. Особливості сім'ї, її активність у процесі розвитку й освіти дитини визначає її психофізичний і соціокультурний статус в майбутньому, рівень реабілітаційного та соціально-інтеграційного потенціалу, міру готовності до інклюзивного навчання та виховання в закладі дошкільної освіти. Постійна й чітка комунікація - ключ до успіху навчальної команди. Необхідно забезпечити чіткість та ефективність поширення інформації для успішної соціалізації, реалізації планів навчання та виховання дітей з ООП.

РОЗДІЛ II. ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В ЗДО – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Основні принципи організації інклюзивного середовища в закладі

Інклюзивна освіта є інноваційним підходом до навчання дітей з обмеженою руховою активністю, яка передбачає модифікацію освітньої програми та освітнього середовища до потреб дітей, які відрізняються своїми навчальними можливостями. На сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами пріоритетного значення набуває створення інклюзивного освітнього середовища, в якому всі діти навчаються разом у системі масової освіти за загальноосвітніми навчальними програмами, що пристосовані до потреб дітей з особливими освітніми потребами.

Проблемою вивчення освітнього середовища в ЗДО займалися такі вчені як: Л. Артемова, Л. Виготський, Д. Ельконін та ін. Дослідження дали змогу в можливості проєктування освітнього середовища ЗДО та оптимізації педагогічної діяльності в засадах компетентності, партнерства, інноваційності, в організації сановлення та розвитку особистості [Рейпольська, Гудим, Зайцева, Цветкова, 2021:8]

У 2013 році Міжнародна асоціація «Крок за кроком» розробила принципи якісної педагогіки, одним із яких був принцип створення розвивального освітнього середовища, а це означає, що середовище має сприяти розвитку кожної особистості; фізичне середовище повинно бути привабливим, безпечним, інклюзивним та стимулювальним, спонукати дітей досліджувати, навчатися та бути самостійними; сприяти розвитку у дітей відчуття спільноти та їхньої участі у створенні культури групи [Софій, Найда. 2019:20].

У 2009 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю, визнаючи цим, що інклюзивна освіта не лише забезпечує

найкраще середовище для виховання та навчання, а й допомагає усувати бар'єри та стереотипи стосовно дітей з особливими освітніми потребами. Усі діти заслуговують на середовище, яке задовольняє їхні потреби бути захищеними, здоровими, відчувати себе комфортно [Софій, Найда. 2019:17].

Як зазначали Р. Ізел та Б. Екселбі «освітнє середовище є «третім вчителем», який разом із батьками і педагогами здійснює суттєвий вплив на розвиток та навчання дитини». Саме організація простору формує правила дії та спілкування, середовище має бути безпечним, привітним, сприяти взаємоповазі, створювати відчуття належності до спільноти [Софій, Найда, 2019 : 7].

Д. Елен, С. Кей спираючись на дослідження Л. Виготського зауважують, що розвиток дитини у спеціальних закладах відбувається у вузькому, обмеженому колі колективу, у маленькому замкненому світі, де все пристосовано до дефекту. Внаслідок штучної ізоляції дітей, відриву від сім'ї, ровесників формується особистість, яка невпевнена у собі, власних силах і можливостях. Таким чином формується так звана «вторинна інвалідність» [Елен, Кей, 2002:23].

Погодимось із Д. Елен, С. Кей, у тому, що залучення дає можливість дітям з вадами взаємодіяти зі звичайними дітьми, спостерігати за ними, наслідувати їх. А це можливо лише за умови створення інклюзивного середовища в закладі освіти. Перебуваючи в інклюзивному середовищі усі діти можуть навчитися цінувати й поважати дітей з відмінними здібностями, навчаються бачити людину, а не передусім її ваду чи обдарованість, та не помічати пов'язаних із ними соціальних характеристик [Елен, Кей, 2002:24].

Головною метою інклюзивного закладу освіти, як зазначають В. Алексєєва та І. Сошіна, — «надати всім дітям з ООП можливість найбільш повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, таким чином забезпечуючи найбільш повну взаємодію і турботу один про одного як членів співтовариства» [Таранченко, 2011:9].

Як зазначають науковці (О. Рейпольська, І.Гудим, Л.Зайцева, Г. Цветкова), всі діти можуть успішно навчатись, перебуваючи в інклюзивному середовищі, присутність дітей з ООП в групі ніяк не створює менш сприятливих соціальних умов для інших дітей, навпаки, від цього мають користь усі. Діти з особливими потребами інтегруються в соціум, стають більш комунікативними, партнерами у виконанні освітніх завдань, виконуючи роль лідера чи наставника в групі, підвищують самооцінку, поглиблюють і закріплюють знання. Усі діти, які перебувають в інклюзивному середовищі, вчаться толерантності у взаємовідносинах з однолітками, навчаються бачити передусім людину, а не її ваду чи обдарованість, поважати людей з відмінностями. [Рейпольська, Гудим, Зайцева, Цветкова, 2021: 196]

Н. Софій, Ю. Найда вбачають такі першочергові кроки у векторі створення інклюзивного середовища, а саме: відмова від стереотипних поглядів на вихователів, вихованців і освітньо-виховний процес в закладі освіти; формування в закладі дошкільної освіти атмосфери, побудованої на ідеях інклюзії; зосередження уваги на співпраці, а не на конкуренції; прищеплювати віру у власні сили кожній дитині з ООП в колективі. Важливим аспектом інклюзивного освітнього середовища є універсальний дизайн в освіті, в якому кожна людина навчається «по-своєму», тому є можливість посприяти її індивідуальному розвитку і талантам, усунути бар'єри у системі освіти та системі підтримки, цінувати людське різноманіття, визнавати, що діяльність базується на правах людини і принципах рівності, надавати підтримку під час навчання тим дітям, які мають особливі потреби [Софій, Найда, 2019 : 28]. Середовище має великий вплив на розвиток дитини в усіх сферах — фізичній, когнітивній, соціально-емоційній, розвитку мовлення тощо. Створюючи фізично і психологічно безпечне й стимулювальне середовище та забезпечуючи різноманітні ресурси, педагог сприяє розвитку і навчанню дітей через самостійне і групове дослідження, гру, взаємодію з іншими дітьми та дорослими [Софій, Найда. 2019:16]. Вчені (Н. Софій, Ю Найда) наголошують на важливих аспектах у створенні інклюзивного

середовища в ЗДО, серед них – заклад освіти має бути універсальним і доступним у своєму дизайні. Особливої уваги слід приділити правильному розміщенню меблів та приладдя для забезпечення зручного використання дітьми з ООП. Правильне облаштування групової кімнати має надавати дітям максимум доступу та можливостей для ознайомлення з матеріалами, взаємодії один з одним і сприяти розвитку самостійності [Софій, Найда. 2019: 38].

Порядком організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530, передбачено, що заклад дошкільної освіти, за умови організації інклюзивної групи, має забезпечити в установленому законодавством порядку: приведення території закладу, будівель та приміщень у відповідність із вимогами державних будівельних норм щодо закладів дошкільної освіти та інклюзивності; створення відповідної матеріально-технічної та навчально-методичної бази, у тому числі забезпечення необхідними навчально-методичними та навчально-наочними посібниками, навчально-дидактичним й ігровим обладнанням; облаштування ресурсної кімнати для проведення психологопедагогічних та корекційно-розвиткових занять тощо [Лист МОН України від 25.06.2020 № 1/9-348].

Беззаперечно, створення інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти є складовою гуманітарної політики держави, яка свідчить, наскільки її суспільство підготовлене свідомо захищати невід’ємні права людини. Запровадження інклюзивної освіти сприяє формуванню суспільної уваги та поваги до розмаїття та унікальності кожної дитини, що забезпечує кращу якість освіти для всіх на засадах партнерства й толерантності [Рейпольська, Гудим, Зайцева, Цветкова, 2021:197]

Піклуючись про те, щоб кожна дитина відчувала, що у групі їй радіють, педагог таким чином виховує у дітей повагу до кожної окремої людини, допомагає дітям зрозуміти, що кожна дитина та її сім’я є важливою частиною спільноти у закладі дошкільної освіти, що мають можливість користуватися загальними ресурсами і простором, брати участь у їх створенні й підтримці.

Саме педагог обумовлює яким бути новому поколінню, оскільки має змогу висловлювати свій тип мислення, думки, погляди на життя, спілкування та поведінку [Шевченко,2018 : 53]

Насамперед, інклюзивне освітнє середовище має забезпечувати рівновагу між організованістю й різноманітністю, практикувати наявні навички й опановувати нові, між можливістю займатися самостійно та з іншими дітьми. Це можливо в тому випадку, коли є велика різноманітність навчальних матеріалів і вони є доступними для дитини, коли є місця, щоб працювати наодинці та з іншими дітьми, коли є знайомі й нові матеріали. Педагоги облаштовують групову кімнату, підбирають навчальні матеріали, планують розклад дня і встановлюють щирю атмосферу підтримки в групі. Стосунки поваги, щирості, гумору та веселощів надзвичайно сприяють цьому. У групі має панувати атмосфера взаємоповаги — і серед педагогів, і серед дітей [Рейпольська, Гудим, Зайцева, Цвєткова,2021:202]

І. Удовиченко виокремила певні вимоги, яких потрібно дотримуватися під час створення освітнього інклюзивного середовища, а саме:

- враховувати індивідуальні потреби та можливості кожної дитини;
- дотримуватися принципів універсального дизайну в освіті;
- взаємодіяти з батьками та командою закладу дошкільної освіти

[Удовиченко, 2021:29].

Також, окрім вимог, І. Удовиченко вказує на чинники, які варто враховувати під час організації ефективного інклюзивного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти. Розглянемо кожен з них детальніше:

Час. Стежити протягом якого часу кожна дитина може концентрувати свою увагу на завданні. З початком навчального року доцільно скорочувати тривалість освітніх завдань. Завершувати заняття, якщо діти втомилися чи відволікаються. Найбільш доцільніше проводити два-три короткі заняття, а ніж одне довге. Тривалість навчальних завдань слід збільшити, коли діти навчаться гратися вправніше і впевненіше.

Зручність. Визначити, в яких осередках діяльності, в яких умовах діти почувають себе більш зручно і впевнено. Окрім того, поступово ознайомлювати дитину з іншими центрами діяльності, іграшками та матеріалами. Скажімо, дитині може бути зручніше сидіти на підлозі, ніж стояти біля столу.

Освітлення. Штучне освітлення у групових кімнатах має бути м'яким, його можна доповнити місцевим освітленням, яке допомагає дітям сконцентрувати увагу на ігровій зоні. Діти повинні багато часу перебувати на свіжому повітрі, бо природне освітлення позитивно впливає на всебічний розвиток дитини та загального самопочуття. Довготривале перебування перед екранами телевізорів та комп'ютерних моніторів є небажаним для здоров'я дітей.

Рівень шуму. Деяким дітям важко сфокусувати свою увагу на завданні, коли вони сидять біля вікна або дверей, коли є зайвий шум. Є діти, яким важко сфокусувати свою увагу на завданні, коли вони сидять біля вікна або дверей. Зазвичай робота групи супроводжується певним шумом — «гудінням». Втім, деякі діти люблять гратися в тиші. Є й такі, кому важко сконцентруватися, коли їх відволікають інші звуки, тому під час групових занять їх доцільно саджати біля вихователя або іншого дорослого, присутнього в групі.

Відволікання. Враховувати індивідуальні підходи до навчання та виховання дітей, створювати для кожної дитини сприятливе освітнє середовище. Стежити за тим, наскільки відволікає дітей навколишнє середовище. Деякі малята почувають себе зручніше, сидячи в кутку кімнати або обличчям до стіни, інші ж люблять бути в центрі подій [Удовиченко, 2021:29].

Вибір матеріалів. Педагог має забезпечувати такий вибір іграшок та матеріалів, який сприяє емоційному, соціальному, фізичному, когнітивному і комунікативному розвитку дітей. Незапрограмований, відкритий характер ігор із глиною, тістом, кубиками і фарбами робить ці матеріали ідеальними для усіх дітей, розвиваючи дрібну моторику, покращує емоційний стан, знімає напругу,

дає можливість розвивати психічні процеси. Важливим аспектом інклюзивного середовища є осередки діяльності. Освітнє середовище в групі закладу дошкільної освіти організоване через осередки діяльності для створення розвивального предметного середовища, для повноцінної організації життєдіяльності дітей, з метою їх вчасного, гармонійного, цілісного і всебічного розвитку. У кожному із осередків є широкий вибір різноманітних іграшок і матеріалів, що дають змогу успішно працювати й навчатися дітям із різними рівнями розвитку і різноманітними стилями навчання, привчати дітей до самостійних ігор, поступово ускладнюючи зміст [Удовиченко, 2021:31].

Важливим кроком на шляху формування ефективного інклюзивного освітнього середовища є створення в закладі дошкільної освіти ресурсної кімнати для дітей з ООП для забезпечення реалізації права дітей на здобуття якісної дошкільної освіти, їх фізичного, розумового та духовного розвитку. Облаштовуючи ресурсну кімнату, потрібно сконцентрувати увагу на напредметно-просторове планування: кімната має бути достатньо просторою та незахарашеною зайвим обладнанням; освітлення та вентиляція; робоче освітлення здійснюється люмінесцентними лампами, допускається використання світлодіодних ламп, світильників, які відповідають вимогам санітарного регламенту; температура повітря має бути +19-23 °С; санітарно-гігієнічні умови [Лист МОН України від 25.06.2020 № 1/9-348: 2].

Головне призначення ресурсної кімнати – створення комфортного простору для організації освітнього процесу дітей з ООП на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання та виховання. Вона має бути зручною та затишною, водночас максимально функціональною, спеціально облаштованим приміщенням, призначеним для розвитку дітей з ООП, гармонізації психоемоційного стану, проведення психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, використання ресурсної кімнати дає можливість підвищити ефективність освітнього процесу та успішної соціалізації дітей з ООП на основі сенсорної стимуляції та емоційного розвантаження, допомагає гасити спалахи роздратування,

невротичні стани та агресивну поведінку [Лист МОН України від 25.06.2020 № 1/9-348 : 3].

Ще одним незамінним інструментом для успішної соціалізації та адаптації дітей до умов навколишнього середовища та розвитку є сенсорна кімната (сенсорний куток) – це спеціально організоване середовище, з обладнанням для стимуляції систем сприйняття: зорової, слухової, смакової, тактильної, нюхової та вестибулярної. Вона стимулює активність дітей із низькою мотивацією до навчання, аутичними або психомоторними розладами та розслаблює дітей з підвищеною агресією, тривожними розладами, гіперактивністю [Лист Міністерства освіти і науки України від 25.06.2020 № 1/9-348 «Щодо створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти»: 4].

Міністерство освіти і науки України ініціювало національне дослідження якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, яке спрямоване на оцінювання якості роботи закладів дошкільної освіти та визначення певної стратегії для подальшого розвитку та створення якісного освітнього середовища розвитку і вихвання дітей дошкільного віку, яке має фокусуватись на потребах кожної дитини, розвиваючи її всебічно, створюючи умови для успішної соціалізації дітей [О. Косенчук, І. Новик, 2020: 8].

Отже, проаналізувавши нормативну базу та дослідження науковців можемо позиціонувати власне бачення щодо змісту поняття «інклюзивне освітнє середовище» — це середовище, в якому всі учасники освітньо-виховного процесу, незалежно від своїх освітніх потреб здатні навчатися ефективніше, підвищувати свою соціальну компетентність, вдосконалювати комунікативні навички, а також відчувати себе частиною спільноти. Неодмінно, інклюзивне освітнє середовище має бути спрямоване на розвиток у дітей власних інтересів, співпрацю з однолітками та дорослими, розвиток ініціативності дітей, самостійності, розвиток вміння приймати самостійно рішення, брати участь у різних видах діяльності відповідно до інтересів, здібностей і потреб усіх дітей, яке завжди буде спонукати дітей до дій.

2.2. Осередки діяльності та їх облаштування у ЗДО в інклюзивних групах

Задовільною умовою всебічного розвитку дітей дошкільного віку є така модель розвивального середовища в закладі дошкільної освіти та вдома, яка сприяє збагаченню дітей новим досвідом, урізноманітнює їхні враження від навколишнього світу та надає можливість для самостійного вибору поведінки, способу розв'язання різних життєвих ситуацій. Елементи такого середовища необхідно постійно змінювати, викликаючи у дітей здивування, це стимулює їхній пізнавальний інтерес. Великий вплив на розвиток дітей дошкільного віку мають не лише дорослі, які їх виховують і навчають, а й середовище, у якому перебувають діти. Тому, правильно облаштоване розвивальне середовище буде сприяти активності та самовдосконаленню кожної дитини, стимулювати розвиток її здібностей та нахилів. Для того, щоб діти мали змогу втілювати свої творчі задуми у практичній діяльності, педагогам закладів дошкільної освіти слід створити насичене, комфортне, та динамічне розвивальне середовище. Розвивальний простір створюють не для зручності педагога, а для того, щоб дитина могла вільно, відповідно до своїх вподобань і настрою, обирати осередок, який її приваблює, але зауважимо, що кількісне наповнення групової кімнати ігровими атрибутами не завжди забезпечує якісний повноцінний розвиток дітей.

І. Бех стверджує, що всебічний розвиток дитини залежить від виховання та від оточення, в якому вона перебуває, воно може бути як монотонне, так і різноманітне, насичене, неординарне. Тому, головною умовою своєчасного та всебічного розвитку дітей дошкільного віку вчений вважає організацію предметно-просторового середовища. На думку І. Беха, середовище є розвивальним тоді, коли створює потенційні можливості для позитивного впливу різноманітних факторів у їхній взаємодії на формування цілісної особистості [Бех, 2003:45]

Організація освітнього середовища в групі закладу дошкільної освіти відбувається через осередки діяльності, які створюються для повноцінної

організації життєдіяльності дітей з метою їх вчасного цілісного і всебічного розвитку. У кожному із осередків є великий вибір різних іграшок і матеріалів, які дають змогу вдало працювати й навчатися дітям із різними рівнями розвитку і стилями навчання. Матеріали мають бути мобільними для того, щоб переміщувати їх від одного осередку до іншого. Зміна матеріалів в осередках діяльності має відбуватися систематично, педагоги мають враховувати інтереси і рівень розвитку дітей і доповнювати наявне середовище новими осередками, за змогою. Таким чином, діти із зацікавленістю будуть вивчати кожен осередок діяльності [Наконечна, Косенко, 2019 :18].

Як зазначають Д. Косенко, Г. Наконечна, одним із важливих завдань вихователя закладу дошкільної освіти є створення розвивального життєвого простору, що забезпечить атмосферу, сприятливу для прогресивного розвитку свідомості та поведінки кожної дитини. Принципами створення розвивального середовища вчені визначають гуманізацію, демократизацію, особистісну орієнтацію педагогічного процесу. Природовідповідність – естетичність та екологічність, доцільність для цілеспрямованого, систематичного виконання завдань програми, доступність, зручність, безпечність, відповідність віковим особливостям і санітарно-гігієнічним вимогам, сучасність із врахуванням національних традицій та місцевого колориту, різноманітність, оригінальність, виховання особистості у процесі діяльності [Наконечна, Косенко, 2019 :18].

І. Удовиченко окреслює основні вимоги до організації розвивального середовища, а саме: виконання санітарно-гігієнічних норм, комфортність і безпека обладнання – ігрова, пізнавальна, дослідницька та творча активність всіх вихованців; експериментування з доступними дітям матеріалами, рухова активність, зокрема розвиток моторики, участь у рухливих іграх і змаганнях, емоційне благополуччя дітей у взаємодії з предметно-просторовим оточенням, можливість самовираження дітей, охорона та зміцнення здоров'я дітей [Удовиченко, 2021:28].

Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту», вимог Базового компонента дошкільної освіти і чинних комплексних програм розвитку,

навчання і виховання дітей раннього і передшкільного віку, рекомендованих Міністерством освіти і науки України запропоновано примірний перелік ігрового та навчально-дидактичного обладнання, що необхідні для оснащення освітнього процесу в усіх вікових групах закладів дошкільної освіти. У Переліку враховано зміни в соціальному просторі до якості дошкільної освіти та інноваційні розробки у сфері навчального забезпечення і створення розвивального предметного середовища для організації життєдіяльності дітей для вчасного цілісного і всебічного розвитку. Перелік структурований за віковими категоріями вихованців та основними видами дитячої діяльності: рухова, ігрова, художня (образотворча, музична, театральна і літературна), мовленнєво-пізнавальна (ознайомлення із природним, соціальним і предметним довкіллям, формування звукової культури мовлення і пропедевтика навчання грамоти, елементарних математичних уявлень), трудова (художня праця, праця в природі та господарсько-побутова). Перелік пропонує орієнтовну кількість іграшок, посібників та обладнання, необхідну для успішної реалізації завдань, формування ключових життєвих компетенцій упродовж дошкільного дитинства в умовах усіх вікових груп закладу дошкільної освіти. Добір іграшок, посібників та обладнання для формування й облаштування безпечного розвивального освітнього середовища у закладі дошкільної освіти має відповідати вимогам Переліку МОН, дотримання вимог технічного регламенту, безпечності іграшок, санітарного регламенту для закладів дошкільної освіти. Враховуючи педагогічні потреби, перелік може змінюватися, тобто, розрахований на облаштування групового приміщення та основних осередків дитячих видів діяльності в них, а також на оснащення фізкультурної та музичної зали, басейну, методичного кабінету, фізкультурного майданчика. Підбір іграшок, посібників та обладнання, співвідношення обов'язкових і додаткових, основних і допоміжних засобів є примірними і можуть доповнюватись, замінюватись з огляду на специфіку діяльності, потреби, можливості закладу, доступні джерела фінансування, динамічне оновлення сучасного ігрового асортименту. Під час організації розвивального

середовища в закладах дошкільної освіти потрібно враховувати вимоги відповідної альтернативної освітньої програми щодо пріоритетного застосування для вільної гри іграшок із натуральних матеріалів, зокрема, простих, недеталізованих ляльок із деревини, тканини, вузликових, плетених із ниток, соломи, валяних із вовни та інших; оснащення інвентарем для рекомендованого освітніми програмами навчання ходьби на лижах, гри в хокей (за певним Примірним переліком доцільно застосовувати у сприятливих кліматичних умовах, наявності зручних і належним чином облаштованих місць на території закладу, кваліфікованих фахівців тощо) [Наказ МОН від 19.12.2017 № 1633].

Розглянемо детально осередки, які мають бути представлені в групових приміщеннях закладу дошкільної освіти для всебічного розвитку дітей дошкільного віку.

Осередок для занять мистецькою діяльністю – куточок СХД (див. дод. «А.1») завжди має бути у наявності папір різної форми, кольору, гуаш, олівці, фломастери, кольорова крейда, штампи, губки, клей, глина, пластилін та інше. Також у цьому осередку варто розмістити копії скульптур, репродукції картин, відомості про їх авторів тощо [Софій, Найда, 2019:31].

Осередок для гри з великими блоками (див. дод. «А.2»). Будуючи конструкції з блоків, діти вивчають багато різних речей, розвивається творчість, мислення, покращується вміння розв'язання соціальних проблем, розвивається уява, посилюється здатність до концентрації уваги тощо. Матеріали для організації: кубики будь-якого розміру й форми для створення уявних або упізнаваних форм (наприклад: будинки, міста, ферми, зоопарки). Педагоги й діти можуть багато чого додати до цього осередку, наприклад: іграшкові легкові та вантажні автомобілі, звірів, людей, літаки, клаптики тканини [Софій, Найда, 2019:32]

Осередок для сюжетно-рольової гри та драматизації (див. дод. «А.3»). Стимулює дітей розігрувати те, що вони бачать у своєму житті, допомагає розуміти світ і приміряти на себе різні соціальні ролі [Софій, Найда, 2019:32].

У групових приміщеннях закладу дошкільної освіти необхідно створити умови для проведення різних видів ігор: сюжетно-рольових, конструкторсько-будівельних, настільно-друкованих, театралізованих, дидактичних. Для цього в осередку ігрової діяльності варто організувати відповідні міні-осередки. Для проведення сюжетно-рольових ігор слід передбачити атрибути для організації ігор, таких як: «Родина», «Магазин», «Перукарня», «Лікарня», «Автомайстерня» тощо. Атрибутами для ігор можуть бути: сюжетно-образні іграшки (ляльки, фігурки тварин, м'які іграшки, іграшкові меблі, посуд, побутова техніка, різні види транспорту, технічні інструменти); предмети-замісники (клаптики тканини, поролон, мотузки, коробки, килимки різні за формою і розміром); макети та предметно-ігрові фони (палац ляльки з кімнатами, макет-карта «Вулиці мого міста» тощо); ігрові модулі. Для дітей молодшого дошкільного віку доречно створити повноцінні розгорнуті міні-осередки із залученням усієї зазначеної атрибутики. Зокрема, варто використовувати великогабаритні допоміжні конструкції: наприклад, у грі «На кухні» — плита, мийка, стіл зі стільцями, кухонний та столовий посуд; у грі «Магазин» — прилавок, ваги, каса, полиці з товарами, відповідно до зросту дітей. Для дітей старшого дошкільного віку відповідні атрибути повністю не виставляють, а зберігають на полицях шаф чи у коробках. Конструкторсько-будівельні ігри потребують достатньо місця для зведення будівель та розміщення необхідного обладнання: дерев'яні, металеві, пластмасові конструктори універсального і тематичного типу, а також кубики, коробки, колодки різного розміру та інші нетрадиційні й допоміжні матеріали. У цьому міні-осередку також можуть бути представлені малюнки і схеми будівель, модульні та великогабаритні системи, які трансформуються, — палатка-автобус, будинок-пароплав тощо. У міні-осередку театралізованих ігор доречно мати різні види театрів (настільний, пальчиковий, маріонетковий та інші), елементи декорацій, ширми, театральну бутафорію, атрибути для ігор-драматизацій, костюми та їх елементи, наголівники, нагрудні знаки, зображення відомих казкових персонажів міні-куточок ряження. Куточок

ряжання є для дітей особливим, тому що він є невід'ємною частиною сюжетно-рольової гри та драматизації. Діти люблять наряджатися, обирати одяг, прикраси, позувати перед дзеркалом, все це надає дітям безліч позитивних емоцій і саме так зароджуються основи театралізованої діяльності, та можливість спілкування з оточуючим світом. Тут можуть бути хусточки, шарфи, та блайзери різного кольору, спіднички, фартушки, віночки, стрічки, банти, заколки, намисто, сумочки тощо [Аксьонова, Аніщук, Артемова, 2019:85].

Осередок для розвитку грамотності (див. дод. «А.4»). Робота в цьому осередку допомагає дітям виявити власну фантазію у створенні власних книжок, вигадуванні, розігруванні та слуханні оповідань, казок, художніх творів. Матеріали: книжки, журнали, папір, ножиці, олівці, фломастери, клей. Осередок грамотності спрямований на розвиток навичок слухання, читання і письма, тому, цей куточок має бути затишним, в якому царює атмосфера спокою. У цьому куточку діти можуть переглядати книжки, читати один одному або слухати вихователя. Це куточок, в якому дитина повинна мати можливість самостійно, на свій смак обрати книжку і спокійно розглянути її ілюстрації, згадати зміст, неодноразово повертатися до епізодів, які зачепили дитину. У цьому осередку також мають бути матеріали для навчання дітей грамоти, зображення букв, алфавіт, кубики Зайцева, магнітна абетка, таблиці, схеми, тренажери та посібники для підготовки руки дитини до письма тощо [Софій, Найда, 2019:33].

Осередок для математичних та маніпулятивних ігор (див. дод. «А.5»). Допомагає розвивати інтелектуальні здібності, розвиває суспільні навички у спільній роботі, обговоренні та розв'язанні проблем, дрібну моторику і координацію очей та рук. Матеріали: Це можуть бути: головоломки, ребуси, кросворди, ігри типу «Танграм», «Чарівні палички», математичне лото, доміно мозаїка, пазли, ігри, які допомагають дітям вчитися зіставляти і поєднувати, рахувати й сортувати, створювати власні ігри, розвивати навички мислення і мовлення. З метою формування елементарних математичних уявлень у дітей

цей осередок необхідно забезпечити матеріалами для ознайомлення з цифрами, числовими множинами, просторовими, часовими поняттями та поняттями розміру і об'єму. Для цього варто мати: різноманітні розмальовки, парні картки, площинні лабіринти, схематичний годинник, штанги, стрічки, смужки різної довжини і ширини, умовні мірки, різні ємності, предмети для вимірювання об'єму і ваги тощо [Софій, Найда, 2019:33].

Осередок для музичного центру (див. дод. «А.6»). Може використовуватись протягом усього дня для об'єднання занять (співи, рухи, танці, музичні інструменти або прослуховування музики тощо) або як фон заняття. Музика підсилює почуття, формує ритм, зміцнює малу і велику моторику, надає простір для творчості, несе в собі багатий потенціал для сприяння розвитку музикальності у дітей [Софій, Найда, 2019:34]. Музика використовується педагогами для заспокоєння, комфорту, розваги та розвитку емоційної сфери дитини. Діти, які бояться чи соромляться розмовляти під час групових занять, часто приєднуються до інших у пісні чи танці. У музичному осередку слід розмістити музичні інструменти (сопілочки, барабани, брязкальця), музичні іграшки та музично-дидактичні ігри, дитячі музичні інструменти, ілюстрації до музичних творів, а також аудіозаписи, відеопрогравач, відеозаписи тощо [Аксьонова, Аніщук, Артемова, 2019:123].

Осередок науки (див. дод. «А.7»). Пошуково-дослідницька діяльність. Діти, за допомогою такого осередка, ознайомлюються з такими фізичними властивостями тіл, як магнетизм, вологість, закон гравітації тощо. Навчання відбувається на основі досягнень природничих наук, коли діти досліджують навколишній світ: дерева, рослини, тварини. Роль вихователя полягає в підсиленні наукового процесу. Може використовуватися для задоволення інтересу дітей до явищ природи і різних фізичних об'єктів. Наповнення осередку може відповідати інтересам дітей, порі року чи тематичному заняттю. Осередок дитячого експериментування може бути як самостійним осередком, так і складовою природознавчого осередку. У ньому доцільно передбачити дослідне обладнання (ємності, колби, пробірки, дитячий

мікроскоп, фільтри, ваги, а також допоміжні матеріали), за допомогою якого діти, шляхом ігрових маніпуляцій, дізнаються про властивості води, повітря, ґрунту, про особливості їх впливу на рослини, тварин, людей; а також встановлюють логічні взаємозв'язки у природі. У групах для дітей старшого дошкільного віку в осередках дитячого експериментування можна розмістити окремі міні-центри екологічних досліджень. У природознавчому осередку розміщують постійні та сезонні об'єкти природи, предмети догляду за ними. Постійними мешканцями цього осередку можуть бути акваріумні рибки, папуги, канарки, хом'яки, морські свинки тощо. У природознавчому осередку обов'язково розміщують календар природи (погоди), де діти відзначають пору року, погодні зміни тощо. Тут також доцільно представити вироби дітей з природного матеріалу, гербарії, розмістити альбоми з ілюстраціями об'єктів та явищ природи. Доречно у природознавчому осередку мати карти зоряного неба, макети планет, глобус тощо; розміщувати інформацію краєзнавчої тематики, фотографії різних природних ландшафтів. У цьому осередку влаштовують і тематичні виставки, наприклад: «Природа рідного краю», «Як я провів літо», «Діти нашої групи на екскурсії в осінньому парку» тощо [Софій, Найда, 2019:31].

Осередок відпочинку (див. дод. «А.8»). Куточок усамітнення, релаксація (диванчик, іграшки великі м'які подушки, крісла-гойдалки, де діти можуть розслабитися або побути разом зі своїм другом, пластмасові та резинові, м'які вимагають більш дбайливого догляду; книжки; картини) такі затишні місця є особливо важливими для дітей з ООП. Простір і матеріали є адаптованими для дітей з особливими світніми потребами (залучення дітей з особливими потребами має переваги для усіх учасників освітнього процесу — дітей, педагогів і батьків)

Куточок для батьків (дод. «А.9»), який регулярно оновлюється. Це окремо організоване місце, де привабливо розміщуються цікаві статті з питань розвитку дітей, оголошення про заходи у дитячому садку. Папки пересувки тощо [Софій, Найда, 2019:46].

Отже, проаналізувавши осередки діяльності в ЗДО, можемо визначити їх користь та значущість в навчанні та вихованні дітей дошкільного віку: кожна групова кімната має декілька центрів/осередків діяльності, в яких міститься багато різноманітних матеріалів для використання, дослідження та ігор. Групова кімната завжди має бути обладнана таким чином, щоб надавати дітям можливість вибору осередків/центрів діяльності та різноманітних матеріалів. Матеріали, що є в центрах, стимулюють і заохочують дітей до використання різних відчуттів. Діти випробовують власні ідеї та накопичують інформацію у свій індивідуальний спосіб шляхом експериментування, досліджень та відкриттів, безпосередня участь дітей в організації осередків допомагає сформувати у них почуття відповідальності, вони можуть допомагати розвішувати таблички з назвами центрів/осередків або матеріалів, складати режим дня, робити календарі днів народжень тощо. Осередки діяльності забезпечують вибір сфери навчання та матеріалів. Теми або проекти започатковує та планує педагог, відповідно до інтересів дітей, і може додавати до відповідних осередків діяльності.

Для ефективної взаємодії дітей в інлюзивному сердовищі потрібна постійна, щоденна практика. Педагог має навчати всіх дітей, як саме можна ефективно підтримувати та спілкуватися зі своїми однолітками з ООП. Така практика не завжди пасує дітям молодшого дошкільного віку, бо вимагає від дітей розуміння ситуації, контролю своєї поведінки, розуміння своїх прав та обов'язків. Проаналізувавши відповідні джерела, можемо з впевненістю сказати, що, діти з ООП ефективніше опановують академічні знання, швидше й легше переймають прийнятні моделі спілкування та поведінки, коли це їм демонструють їхні однолітки. Навчання та виховання за допомогою однолітків корисне як для дітей з ООП, так і для інших дітей. Важливо пам'ятати, що ми не зобов'язуємо дітей до взаємодії з дітьми з ООП, а залучаємо через власний приклад, через пояснення чому це важливо. Педагог має домовитися створити в

групі таку атмосферу взаємодії, яка буде відповідати умовам партнерства.

Проаналізувавши інформаційні джерела можемо визначити основні стратегії взаємодії між дітьми в інклюзивному просторі:

Забезпечення права вибору. Важливим чинником для розвитку самоактуалізації і самовизначення дітей є забезпечення можливості здійснювати власний, не нав'язливий вибір у групі і приймати самостійні рішення, усвідомлювати при цьому їх наслідки. Можливості для вибору педагога можуть організувати через вибір підходів до вирішення проблем, вибір навчальних матеріалів, центрів діяльності та друзів, з якими вони хочуть взаємодіяти через гру. Адже дорослі виявляють більше бажання і готовність працювати з викликами, коли в них є вибір «що робити» і «як робити» - це характерне і дітям. Бажання і успіхи дітей зростають, якщо вони якоюсь мірою контролюють власні процеси пізнання.

Формування спільних цінностей. Як відомо, цінності є невід'ємною складовою формування компетентностей, головним чинником успішної інклюзії. Зазначимо, що цінності мають бути «інклюзивними», а саме такими що об'єднують усіх учасників освітнього процесу. Важливо пам'ятати, що діти переймають свої сімейні цінності, тому бажано їх обговорити і визначити спільні для дітей, батьків і педагогів саме цієї дошкільної групи. Цінності, які будуть обговорені та прийняті усіма дітьми як вказівки поведінки, потрібно написати на великому аркуші паперу і розмістити так, щоб бачили діти, вихователі й батьки і використовували як правила в групі. Ці правила можна використовувати під час групового заняття, проведення ранкового кола, долучити дітей до розповідей про ситуації, в яких вони почувалися добре, а яких погано. Важливо дібрати запитання, які допоможуть виявити цінності, які були або яких не було у кожній окремій ситуації. Бажано обговорити ці цінності, дати можливість дітям висловити свої позитивні й негативні почуття. Доречно задавати дітям запитання, що на їхню думку означає бути добрим, чесним, відповідальним, для того, щоб зрозуміти їхнє ставлення до різних

цінностей, спираючись на власний досвід [Софій, Найда, 2019:48]. Можливо розглянути ситуації, коли дітей ображали, або коли вони запобігали образі. Потрібно на папері записати думки, які виникають під час обговорення, виявляти повагу до дітей, активно слухати дитчі розповіді і наголосити, що кожен у групі може говорити і ви хочете почути всі думки, але по черзі. Так діти розвивають, демонструють повагу один до одного, а ви до дітей [Софій, Найда, 2019:49].

Розвиток відповідальності. Важливо пам'ятати, що середовище розвиває відповідальність у дітей, це можливо розвивати в різних ситуаціях, наприклад: прибирання, догляд за рослинами або тваринами в куточку, до того ж важливо надати дітям можливість прийняття різноманітних рішень. Наприклад, під час прибирання в ігровому куточку надати можливість обрати де краще покласти ту чи іншу іграшку. Ці ідеї є доречними, саме діти мають спільно прийняти рішення щодо місця зберігання, ця дискусія створює для дітей можливість вчитися слухати думки інших дітей, приймати спільні рішення, висловлювати власну думку й обґрунтовувати її [Софій, Найда, 2019:49].

Встановлення правил. У традиційній групі закладу дошкільної освіти є процес встановлення спільних правил, це і є відмінністю традиційної і сучасної дошкільної групи. Такі правила встановлюються вихователями і пояснюються дітям. В дошкільній групі правила розробляють за участю усіх дітей. Важливо, щоб діти почали розуміти, що правила, як і закони, створені для безпеки та спокою людей, для захисту їхніх індивідуальних прав і свобод, слугують підказками до відповідної поведінки. Дітям потрібно знати, що правила регулюють потрібну поведінку, вони не забороняють певні дії. Під час обговорення педагог може навести приклади позитивних коротких правил, наприклад: «Вітатися кожного ранку», «Не сперечатися в групі», важливо враховувати правила, які пропонують діти. При порушенні правил, педагог має нагадати дітям, що вони разом приймали ці правила, і заохотити дітей виправити свою поведінку. Важливо донести до дітей, що дорослі допоможуть

їм навчитися керувати своєю поведінкою, але для цього їм потрібне заохочення, підтримка, нагадування та спонукання.

Участь дітей в організації освітнього середовища. Безпосередня участь дітей в організації освітнього середовища групи допомагає розвивати у них почуття відповідальності й розуміння того, що групова кімната належить саме їм, або діти самостійно створюють свою освітньо-виховну домівку. Важливо заохочувати дітей брати участь у прийнятті рішень щодо того, де розкласти навчальні матеріали, іграшки, як прикрасити групову кімнату, хто буде відповідати за ту чи ту роботу. Можливо залучити дітей до створення та оформлювання таблички з назвами центрів діяльності, скласти розклад чергувань, створювати календарі днів народжень [Софій, Найда, 2019:50].

Багатоманітність та соціальна інклюзія. Педагог має створити умови для розвитку у дітей позитивного ставлення до багатоманітності. Насамперед, забезпечивши матеріали. Наприклад: це можуть бути зображення людей із різними можливостями як активних громадян, зображення людей похилого віку, які займаються цікавими заняттями, або зображення чоловіків і жінок, які займаються нетрадиційними для них заняттями (жінка — пожежниця, чоловік — вихователь дитячого садка), зображення людей з інвалідністю. Такі позитивні образи багатоманітності можуть бути на фотографіях, мистецьких роботах, постерах, у книжках, серед іграшок, це допоможе дітям позитивно сприйняти багатоманітність як одну з основних цінностей інклюзивної освіти [Софій, Найда, 2019:51].

Вважати ефективним інклюзивне середовище можливо не лише за наявності відповідних навчальних матеріалів, меблів, обладнання, найголовніше – якісна взаємодія між дітьми. Важливо пам'ятати, що діти не вміють взаємодіяти з дітьми та дорослими, це вміння формується за допомогою батьків, педагогів та інших осіб. Забезпечуючи дітям можливості для роботи в групах, парах і наодинці, шляхом планування різних видів діяльності, які передбачають різні форми навчання, освітнє середовище також сприяє якісній взаємодії між дітьми.

Розкриємо, які саме форми роботи, якісно впливають на способи взаємодії дітей з ООП, зокрема:

Кооперативні групи: за допомогою цього методу в осередках діяльності разом граються двоє, троє, четверо або більше дітей; діти обмінюються матеріалами, обговорюють і реалізують свої ідеї; планують і переплановують гру, визначають послідовність дій гравців [Софій, Найда, 2019:51].

Робота в парах: в роботі з двома дітьми пропонують заняття, де беруть участь обоє (складання головоломок, малювання, ліплення з тіста, рольові ігри, будування з кубиків); це можуть бути як ігри під керівництвом педагога чи спонтанні ігри дітей.

Індивідуальні інструкції: в цьому випадку дорослий чи дитина керує діями іншої; демонструвати і моделювати поведінку, спостерігаючи за діями і реакціями дітей – завдання педагога; іноді, для ефективного навчання дітей, завдання потрібно ділити на кілька послідовних етапів; іноді, необхідним є і багаторазове повторення; нерідко дітям, через короткотривалу пам'ять у них, доводиться підказувати, як вони можуть використовувати щойно набуті вміння та навички.

Самостійні заняття: залучаючи малюків до індивідуальних занять, педагоги привчають їх робити самостійний вибір і допомагають їм досягти незалежності; ігри наодинці можна спостерігати, коли дитина повністю поглинута якоюсь справою [Софій, Найда, 2019:52].

Діти з ООП щодня мають достатньо можливостей для соціальної взаємодії зі своїми однолітками в інклюзивному освітньому середовищі, але простого перебування дитини в групі недостатньо. Для успішної взаємодії дітей в інклюзивному середовищі можливо використовувати різні способи, наприклад: розсадити їх під час обіду чи занять у колі, використовуючи картки з іменами дітей, щоб поруч із дитиною з порушеннями мовленнєвих навичок опинилася дитина, яка вже добре говорить. Долучити дітей до обговорення спільної теми, це дозволить дитині активно спілкуватися із сусідом, навчати товаришів чи допомагати їм. Іншим може просто подобатися хтось з

однолітків, що також сприяє взаємодії між ними. Слід враховувати спільні риси усіх дітей при поділі їх для занять у невеликих групах, пропонувати види діяльності, під час яких діти мають активно розраховувати один на одного, педагог може сприяти впровадженню між ними дружніх стосунків. Доречно запропонувати дітям обирати товариша, з яким вони будуть гратися в осередку діяльності. Це корисно для дітей, яким важко робити вибір або розпочинати, пропонувати гру. Діти з ООП також повинні мати можливість допомагати своїм одноліткам сприяти соціальній взаємодії серед дітей.

Аби підтримати, спонукати до дій пасивну дитину, яка не бере участі в групових видах діяльності, можна використовувати команди на зразок: «Потисни другові руку», «Дай другові п'ять».

Зустрічаються випадки, коли діти з ООП не бажають гратися з однолітками, можуть боятися, дії виконують дуже повільно чи сором'язливо. Щоб сприяти соціальному розвитку таких дітей, педагог може використовувати деякі стратегії:

- безпечне місце, звідки вони могли б спостерігати за діяльністю інших (діти багато чого навчаються у такий спосіб і можуть повністю долучитися до гри через спостереження).
- порядок дій, розпорядок дня (дитині спокійніше, коли може передбачати послідовність подій і точно знає, де розміщені ті чи інші матеріали).
- залучення дітей до групи (педагог може непомітно для дитини «підсовувати» іграшки або матеріали ближче до дитини, пропонувати дітям виконати завдання удвох на заняттях з малювання, гра на музичних інструментах, танці).
- жестові підкріплення (кивок головою чи поплескування по спині можуть мати більше користі, ніж голосні коментарі перед усією групою).
- концентрувати увагу на зусиллях, а не на результаті (в роботі з дітьми з ООП важливо звертати увагу на їхні зусилля і мотивацію, а не на кінцевий результат).

- встановлювати правила і використовувати педагогічні стратегії, що сприяють розвитку у дітей внутрішнього контролю і відповідальності (в процесі розвитку позитивної соціальної взаємодії багато труднощів виникає у роботі з дітьми з поведінковими порушеннями, такі діти погано контролюють себе, і працювати з ними в групі особливо складно).
- знизити рівень шуму і візуальної стимуляції (створити місця, де діти могли б і працювати, гратися подалі від надмірно гомінких та рухливих осередків; для деяких гіперактивних дітей потрібен затишний осередок; активним дітям необхідна додаткова стимуляція, інакше вони швидко втрачають інтерес);
- чіткі вказівки (в групі повинен бути розпорядок дня, чітко позначені й розташовані місця для матеріалів; правила поведінки в групі мають бути всім відомі і зрозумілі; аби заспокоїти занадто збуджених дітей використовувати «тайм-аути»);
- вчити дітей контролювати свої дії (діти вчаться бути відповідальними, у них зменшується потреба в негативній поведінці);
- дотримання встановленого розпорядку дня (діти легко переходять від одного виду діяльності до іншого, коли вони знають послідовність дій і можуть відповідно підготуватися, налаштуватися);
- чітко встановлені правила (мають бути простими, конкретними);
- адекватна реакція на поведінку (в ситуації якщо дитина розлила водичку іншої дитини, йому треба просто допомогти витерти стіл і налити іншу склянку) [Софій, Найда, 2019:54].
- діяльність, що потребує співпраці (діяльність в осередках допомагає розв'язувати конфлікти, спілкуватися, вести переговори);
- опановування соціальних умінь на прикладі однолітків (діти можуть виконувати дії чи види поведінки дітей з ООП, щоб ті могли їх наслідувати);

- щира похвала за гарну поведінку (за допомогою педагога діти пізнають, коли їхня поведінка є соціально відповідною, схвалення допомагає дітям усвідомити переваги такої поведінки);
- прийняття та розуміння індивідуальних відмінностей кожної дитини (рівень розвитку, стиль навчання, темперамент, здібності індивідуальні в кожній дитині, педагоги мають толерантно сприймати людські відмінності й навчати цьому дітей);
- зрозумілі інструкції (дітям з ООП необхідні різноманітні інструкції педагога протягом діяльності) [Софій, Найда, 2019:55]

2.3. Експериментальна перевірка впливу інклюзивного середовища на соціалізацію дітей з ООП

Експериментальне дослідження відбувалося за певними етапами, як-от: пошуково-розвідувальний, констатувальний, формувальний, прикінцевий (контрольно-зіставний) етапи експерименту.

На етапі пошуково-розвідувальному, виходячи з теоретичного аналізу психолого-педагогічних джерел, було проведено опитування педагогів (вихователів групи старшого дошкільного віку, асистентів вихователів в інклюзивних групах) щодо організації освітнього середовища в інклюзивних групах закладу дошкільної освіти. Було розроблено опитувальник та текст опитувальника для вихователів старших груп та асистентів вихователів в інклюзивних групах ЗДО (див. дод. «Б»), та здійснено їх опитування. В опитуванні взяли участь 8 вихователів середніх та старших груп КЗДО № 34 «Дельфінятко» м. Ізмаїл. Проаналізуємо здобуті результати опитування вихователів та асистентів вихователів в інклюзивних групах закладу дошкільної освіти.

Перше запитання передбачало з'ясувати яким чином відбувається процес соціалізації дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивній групі, чи звертають на це увагу працівники закладу дошкільної освіти.

З'ясувалось, що більшість вихователів стверджують, що «діти з ООП виконують індивідуальні завдання з асистентом в межах своїх можливостей» (30%); «беруть активну участь в усіх видах діяльності; дітям подобається працювати в парах» (32%); «із задоволенням виконують завдання з урахуванням своїх особливостей» (18%). Також, були отримані й неоднозначні відповіді, а саме: «для того, щоб зацікавити дітей з особливими освітніми потребами потрібно підготувати додатковий матеріал» (10%); «діти беруть участь в роботі, але не активно» (6%); «діти з особливими освітніми потребами у більшості випадків воліють бути непоміченими» (4%).

Щодо високих очікувань від дітей з ООП у закладі дошкільної освіти відповіді були такими: «дитина однозначно досягне успіху в навчанні та вихованні» (40%) ; «дитина вже має гарні результати» (30%); «дитина, за деякими показниками, випереджає у психічному розвитку своїх однолітків» (14%); «з дитиною потрібно багато працювати» (10%); «немає високих очікувань від дитини» (6%).

Наступне запитання передбачало з'ясувати які методи зацікавлення та залучення дітей з ООП викорисовують вихователі та асистенти вихователя в роботі з дітьми. Відповіді були такими: «гучними оплесками» (36%); «похвалою, поглажуванням дитини» 30%); «нагорода медальками» (18%); «відзначенням у куточку досягнень» (10%); «підбадьорюванням, подарунком» (6%).

На наступне запитання «Яким чином можна побачити, що середовище є турботливим, комфортним та привабливим місцем для дітей і педагогів?» відповіді були такими: «якщо середовище забезпечене необхідними матеріалами, ресурсами, меблями» (46%); «якщо середовище всебічно розвиває дитину» (42%); «за умов дотримання всіх умов, правил» (8%); «за умов, якщо в колективі існує якісна взаємодія» (4%).

Щодо запитання «Чи заохочує навчальне середовище дітей з ООП до взаємодії ?» вихователі та асистенти вихователів відповіли таке: «навчальне середовище забезпечує ефективний розвиток навичок співтовариства» (38%);

«середовище має великий вплив на всебічний розвиток дитини» (32%); «для дітей з ООП потрібне додаткове заохочення для взаємодії» (16%); «діти з ООП часто зосереджуються на чомусь одному, не виявляють бажання до взаємодії» (14%).

Відповіді на запитання «Чи використовуєте ви різні способи заохочення спілкування між усіма дітьми (наприклад, малюнки, графічні символи, жестова мова, шрифт Брайля, допоміжні технології)?» були такими: «малюнки» (36%); «жестова мова» (24%); «ігри, сюжетно-рольові ігри» (22%); «трудова діяльність» (8%); «проблемні ситуації» (6%); «танці» (4%).

Останнє запитання опитувальника було таким: «Чи мають діти з особливими освітніми потребами дружні стосунки з однолітками? Як це виявляється?». Відповіді були такими: «однолітки допомагають дітям з особливими освітніми потребами виконувати завдання, якщо ті не зрозуміли або не встигають» (36%); «беруть участь у спільних іграх в осередках діяльності» (32%); «в інклюзивній групі відкритих конфліктів чи булінгу не має» (16%); «діти адекватно реагують один на одного» (10%); «діти з особливими освітніми потребами мають друзів» (4%); «діти з особливими освітніми потребами не реагують на своїх однолітків, не грають з ними, тримаються осторонь, виявляють недовіру» (2%).

Отже, результати опитування педагогів груп засвідчили, на нашу думку, що діти з особливими освітніми потребами дійсно мають дружні стосунки з однолітками, мають спільні інтереси, але не достатньо приділяється уваги дітям, які мають проблеми у відносинах з однолітками, про що засвідчують результати спостережень за взаємовідносинами між дітьми у колективі.

Зазначимо, що діти навчаються і розвиваються шляхом участі в освітніх дошкільних програмах, де вони стикаються з можливостями навчального, соціального та фізичного середовищ, які є стимулювальними і водночас містять певні виклики. Таким чином освітнє середовище фокусується на збільшенні участі дітей у різних видах діяльності та у взаємодії.

На констатувальному етапі дослідження було передбачено спостереження за дітьми старшого дошкільного віку з ООП під час освітньої діяльності в закладі дошкільної освіти в інклюзивних групах «Ромашка», «Бджілка», «Попелюшка» та «Берізка», яке відбувалось в період з 01.09.2022 по 20.11.2022.

З метою виявлення рівня взаємодії дітей з ООП в інклюзивній групі провели спостереження за дітьми під час різних видів діяльності, сюжетно-рольових ігор та конструювання.

Першою грою, за якою ми спостерігали, була сюжетно-рольова гра «Сім'я». Мета цієї гри полягала у збагченні ігрового досвіду дітей, розширенні сюжету гри, підведення дітей до створення власних ігрових задумів. Під час спостереження за діями дітей з ООП в сюжетно-рольовій грі «Сім'я» виявили, що Олена Д. (високий рівень) активно приймала участь у грі, взаємодіяла з дітьми, прислухалась до порад вихователя, не потребувала сторонньої допомоги. Взяла на себе роль донечки.

Емілія О. (достатній рівень) деякий час трималась осторонь, була розгубленою та не знала яким чином долучитись до гри. Згодом, Емілія О. з радістю долучилась до гри, грала роль сестрички, взаємодіяла з дітьми під час гри, але в певних випадках потребувала підтримки педагога для розвитку сюжету.

Олександр Р. (задовільний рівень) грав роль старшого братика, відразу долучився до гри, але взаємодіяв з дітьми вибірково, з певними дітьми відмовлявся спілкуватися. Для хлопчика застосовувались заохочення, але це не вплинуло позитивно на Олександра.

Катерина М. (задовільний рівень) після заохочення педагога (підказки, слова підтримки, похвали) дівчинка долучилася до гри, грала роль найменшої сестрички, взаємодіяла з дітьми під час гри, але в деяких випадках потребувала підтримки педагога для розвитку сюжету.

Тимур В. (низький рівень) отримав роль молодшого братика. Хлопчик відразу відмовився грати, не вдалося залучити до комунікації з дітьми,

використання педагогами слів підтримки, похвали, не вплинули на Тимура. Хлопчик відмовився спілкуватися з педагогами, тримався осторонь, пильно спостерігав за розвитком подій в групі.

Надалі, спостерігали за дітьми з ООП під час конструювання. Було виявлено такі результати:

Олена Д. (високий рівень) залучилася в процес будівництва будиночків для звірят, ділилася ігровим матеріалом, спілкувалася з іншими дітьми та педагогами, була впевнена в своїх діях, не потребувала додаткового заохочення.

Емілія О. (достатній рівень) обрала матеріал для гри самостійно, на початку гри спілкувалася тільки з педагогами. На звертання дітей Емілія реагувала адекватно, комунікувала з іншими дітьми, дозволяла брати ті деталі, що використовувала у своїй роботі, але соромилася.

Олександр Р. (задовільний рівень) обрав матеріал, запропонований педагогами, на початку гри тримався осторонь дітей, самостійно будував будиночки. Лише в кінці гри Олександр почав спілкуватися з деякими дітьми, які самостійно виявили бажання з ним погратися.

Катерина М. (задовільний рівень) потребувала незначної допомоги з боку педагога, а саме, роз'яснення завдання. В процесі гри Катерина М. невпевнено взаємодіяла з дітьми, була мовчазною подекуди, не йшла одразу на контакт з іншими дітьми.

Тимур В. (низький рівень) обрав матеріал, запропонований педагогами, самостійно будував будиночки, тримаючи дистанцію в групі, не прислуховувався до порад педагога, не взаємодіяв з дітьми, дій, які виявляли бажання з ним спілкуватися та взаємодіяти в грі, ігнорував, відвертався в інший бік, аби на них навіть не дивитися.

Також, проводили спостереження за взаємодією дітей з ООП з однолітками на прогулянці під час спостереження за природними явищами і виявили наступні результати:

Олена Д. (високий рівень) відповідала на запитання педагога, вела активну дискусію з дітьми на тему: «Що роблять комахи восени», отримувала задоволення від процесу, активно грала в гру.

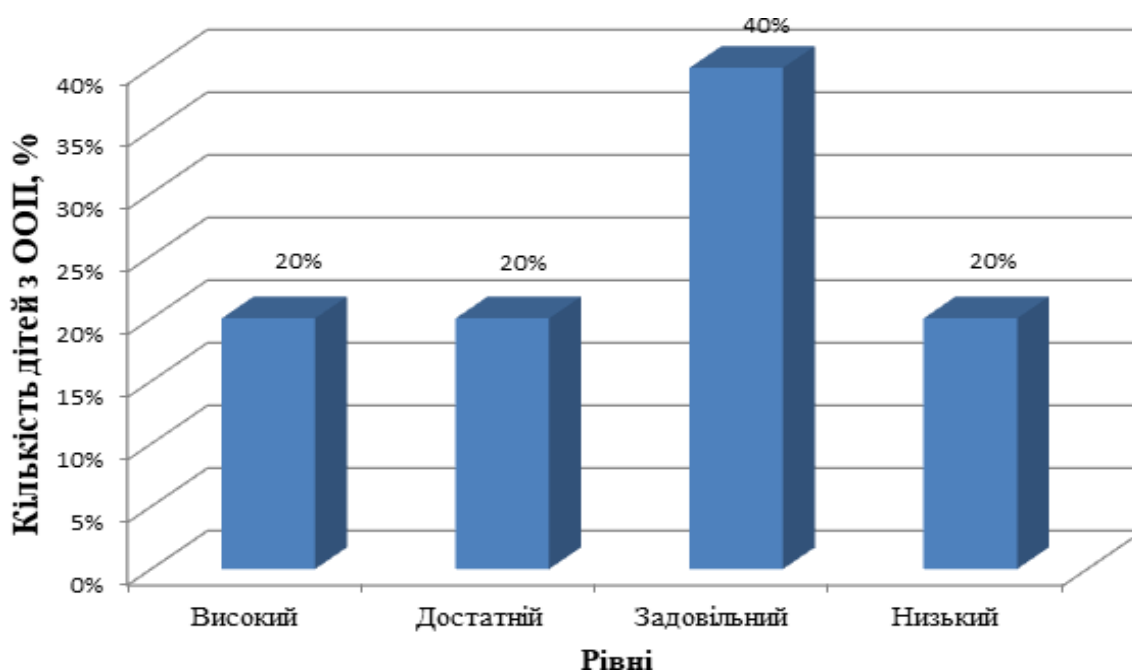
Емілія О. (достатній рівень) вступала в діалог за допомогою педагога, спілкувалася з дітьми, які самостійно виявляли бажання спілкуватися з Емілією та виявляла ініціативу також.

Олександр Р. (здовільний рівень) почав залучатися до обговорення майже в кінці спостереження, з дітьми взаємодіяв після додаткового стимулювання педагогом до спільної діяльності з дітьми.

Катерина М. (задовільний рівень) залучилася до спостереження відразу, але в процесі виявляла невпевненість, після слів підтримки педагога відкривалася і знову йшла на контакт.

Тимур В. (низький рівень) обрав позицію спостереження за дітьми під час їхньої спільної діяльності, не виявляв бажання взаємодіяти з дітьми взагалі, тримався осторонь разом із асистентом вихователя.

На основі спостережень за дітьми з ООП можемо продемонструвати діаграму рівня соціалізації дітей з ООП в інклюзивному середовищі в закладі дошкільної освіти (рис. 2.1.)

Рисунок 2.1 Рівень соціалізації дітей з ООП в інклюзивному середовищі в закладі освіти на констатувальному етапі експерименту

Як свідчить рисунок, високий рівень соціалізації продемонстрували 20% дітей, достатній рівень соціалізації дітей з ООП був характерним для 20% дітей. Переважна більшість дітей засвідчили задовільний рівень (40%) та низький (20%).

На формувальному етапі експерименту, визначили наявність проблем з рівнем соціалізації дітей з ООП в групах, що зумовило розробити план дій, який буде містити такі заходи: освітні, психологічні, психотерапевтичні, соціальні, спрямовані на розвиток загальної та дрібної моторики, мови та мовлення дитини, розумових здібностей, навичок самообслуговування та спілкування. Тому, нами було розроблено відповідні рекомендації для педагогів, які потрібно викорисовувати в освітній діяльності з дітьми з ООП, що буде мати позитивний вплив на успішну соціалізацію дітей з ООП в закладі дошкільної освіти, а саме:

- посилити роботу з розвитку мовлення, використовуючи ігри різних видів, схеми складання рень, вивчення нескладних примовлянок, віршиків;
- проводити більше сюжетно-рольових ігор для відпрацювання певних дій у поширених життєвих ситуаціях;
- загострювати увагу на позитивних емоціях і гарних вчинках через обговорення щодо моральних якостей особистості людини;
- збагачувати словниковий запас;
- в роботі з морального виховання враховувати вікові особливості дітей з ООП, використовувати більш ефективні форми та прийоми роботи з ними;
- посилити практичну та виховну роль занять із морального виховання.

Під час проведення експериментального дослідження спирались на певні принципи для успішної соціалізації дітей з ООП, як-от:

- принцип єдності розвиваючої та оздоровчої роботи з дітьми;
- принцип індивідуалізації, що передбачає необхідність врахування функціональних можливостей дітей з ООП;

- принцип підтримки ініціативи дітей у різних видах діяльності;
- принцип підтримки різноманітності дитинства, збереження унікальності та самоцінності дитинства як важливого етапу у загальному розвитку людини;
- принцип співпраці дітей та дорослих, визнання дитини повноцінним суб'єктом освітніх відносин;
- принципи наукової обґрунтованості та практичної застосовності.

Крім того, в своїй роботі використовували такі методи, як: наочний (читання оповідань, казок; розгляд книжкових ілюстрацій, альбомів, проведення сюжетних та дидактичних ігор); словесний (розгляд наочного матеріалу; відповіді дітей за схемами, ілюстраціями, моделювання казок; бесіди з елементами діалогу, розповідь з особистого досвіду; відповіді на питання педагога, дітей; читання літературних творів педагогом; проведення ігор різної спрямованості); практичний (організація продуктивної діяльності; організація постанови казки; проведення ігор).

Для формування успішної соціалізації було розроблено наступні дії для роботи з дітьми з ООП в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти: 1.Бесіди, виховні роботи та індивідуальні роботи на тему: «Який «Я» (див. дод. «В.1»), спрямовані на формування моральних уявлень, як еталонів для розрізнення таких якостей: любов, егоїзм, слухняність, відповідальність, розвиток навичок саморефлексії дітей, самооцінки, необхідних для саморегуляції, виховання у дітей почуття поваги до людей, дбайливого ставлення до навколишнього світу, прагнення до доброго життя.

Олена Д. (високий рівень) активно брала участь в обговоренні, дічинці притаманні такі риси як: співчуття, повага, доброта, взаємодіяла з дітьми та педагогами під час усіх видів бесід.

Емілія О. (достатній рівень) вдало залучилась до обговорення, долучилася до взаємодії з ігровим середовищем в групі, спілкувалася з дітьми, намаглася привернути до себе увагу дорослих і дітей, використовуючи слова похвали.

Олександр Р. (задовільний рівень) відразу долучався до взаємодії з дітьми, ділився іграшками але взаємодіяв з дітьми вибірково. Для хлопчика застосовувались заохочення, що вплинуло позитивно на Олександра.

Катерина М. (задовільний рівень) після заохочення педагога дівчинка долучилася, цікавилася успіхами однолітків, помічала невдалі, взаємодіяла з дітьми, гарно склала розповідь про себе за допомогою фото, але в деяких випадках потребувала підтримки педагога.

Тимур В. (низький рівень) після заохочення педагога долучився, взаємодіяв з дітьми, просив іграшки, запитував про почуття інших дітей, але в деяких випадках потребував підтримки педагога.

2. Сюжетно-рольові ігри для розвитку навичок радитися зі своєю совістю і викликати у дітей бажання практичної реалізації отриманих життєвих принципів; виховувати бажання жити по совісті, розвивати моральні почуття, співпереживання, почуття відповідальності. Для розвитку цих процесів використовували сюжетну гру «Дружня сім'я» (див. дод. «В.2»), яка спрямована на розвиток почуттів милосердя та співчуття, формування відносин з батьками та старшими, розвиток поваги та слухняності. Сприяє розвитку позитивного образу сім'ї, турботи батьків, вихованню шанобливого і вдячного ставлення до батьків, розвиває навички комунікації та взаємодії між дітьми. Під час проведення ігор провели спостереження за дітьми та виявили такі результати: Олена Д. (високий рівень) активно приймала участь в іграх, взаємодіяла з дітьми, прислухалась до порад педагога, не потребувала сторонньої допомоги, брала на себе головні ролі та активно взаємодіяла з дітьми.

Емілія О. (достатній рівень) з радістю долучилась до гри, взаємодіяла з дітьми під час гри, запитувала про їхнє самопочуття, обирала іграшки та атрибути, відповідно до гри, не потребувала підтримки педагога для розвитку сюжету.

Олександр Р. (задовільний рівень) відразу долучався до ігор, але взаємодіяв з дітьми вибірково. Для хлопчика застосовувались заохочення у вигляді похвали, поглажувань, що вплинуло позитивно на Олександра.

Катерина М. (задовільний рівень) після заохочення педагога дівчинка долучалася до ігор, взаємодіяла з дітьми під час гри, але в деяких випадках потребувала підтримки педагога для розвитку сюжету, дівчинці сподобалось підбирати атрибути відповідно до гри, складати разом з дітьми іграшки і атрибути до ігор на місце після закінчення гри.

Тимур В. (низький рівень). хлопчик не відразу вдалося злучився до гри, але після додаткової стимул, яції , а саме: заохочення за допомогою фішок, залучився до ігор, також для дитини викоистали метод індивідуального підходу, що дало позитивні результати.

3.Гра «Комплімент» (див. дод. «В.3») проводилась з метою підвищення настрою, оцінки позитивних якосте іншої людини.

Олена Д. (високий рівень) активно використовувала слова-компліменти до дітей , до себе, до педагогів, підтримувала дітей, які губилися при відповіді, використовувала поради педагога.

Емілія О. (достатній рівень) з радістю долучилась до гри, придумувала власні компліменти , гарно складала речення для висловлення своїх думок.

Олександр Р. (задовільний рівень) спочатку хлопчик розгубився, ле після заохочень дітей та педагога добре визначив добрі та погані винки, не соромився, не боявся , після гри у Олександра Р. значно покращився настрій, хлопчик просив пограти ще в цю гру.

Катерина М. (задовільний рівень) після заохочення педагога дівчинка долучалася до ігор.

Тимур В. (низький рівень) після індивідуальної розмови та використання слів-компліментів педагогом , залучився до активної гри, хлопчику сподобалось коли діти робили йому компліменти, він сором'язливо посміхався.

4. Моделювання ситуації «Магазин іграшок» (див дод. «В.4») на розвиток емпатії, творчості в спілкуванні, оцінки позитивних якостей іншої людини, здатності передбачати бажання іншого, стверджувати своє «Я», вміння розуміти один одного, зняття психічного напруження, страху соціальних контактів, комунікативної боязкості.

Олена Д. (високий рівень) активно дарувала іграшки дітям та педагогам, описувала іграшки, які їй найбільше сподобались, залучала дітей до спілкування.

Емілія О. (достатній рівень) обирала іграшки які їй сподобалась, брала до уваги інтереси дітей, використовувала слова подяки.

Олександр Р. (задовільний рівень) обирав іграшки використовуючи власні інтереси, дарував іграшки дітям з якими він грається найбільше.

Катерина М. (задовільний рівень) взаємодіяла з дітьми, дарувала іграшки тим дітям, які дарували їй, в деяких випадках потребувала підтримки педагога для взаємодії з дітьми.

Тимур В. (низький рівень) після заохочень дітей долучився, хлопчику сподобалось дарувати дітям іграшки, але він робив це мовчки.

5. Спільний перегляд ілюстрацій на тему: «Морське дно» (див. дод. «В.5») спрямований на розвиток розуміння одне одного, зняття емоційного напруження та зняття страху соціальних контактів.

Олена Д. (високий рівень) давала чіткі, розгорнуті відповіді на запитання педагога, допомагала з відповідями дітям, мала непогані знання з назв та видів риб, ділилася знаннями з дітьми.

Емілія О. (достатній рівень) ділилася враженнями про риб з дітьми та педагогами, ділилася журналами з дітьми, допомагала дітям знайти відповіді на запитання педагога.

Олександр Р. (задовільний рівень) мав великий досвід у розгляданні риб, звертав увагу на деталі, ділився враженнями з друзями вибірково.

Катерина М. (задовільний рівень) після заохочення педагога дівчинка долучалася до ігор, взаємодіяла з дітьми під час обговорення, приводила власні приклади з життя.

Тимур В. (низький рівень) залучився сам після того як побачив, що діти жваво щось обговорюють та роздивляються, розповідав педагогам, яку саме рибу хотів мати вдома та які вже є, хлопчик активно розглядав рисунки, поводив себе спокійно та зосереджено.

Також, використовували у своїй роботі нестандартні методи соціальної адаптації, а саме: пісочна терапія, музикотерапія, арт-терапія для залучення дітей до спільної діяльності, зняття напруженості, розвитку спілкування та взаємодії між дітьми, встановлення контакту з навколишнім світом, активізації фізичних та психічних функцій дитини.

У процесі реалізації комплексу заходів з соціальної адаптації дітей з ООП застосовували такі форми з батьками, як-от:

- батьківські збори – для обговорювання проблеми соціалізації та формування соціальних цінностей дітей з ООП, а також було представлено рекомендації щодо формування у дітей уявлень про цінності, моральні почуття та моральну поведінку;

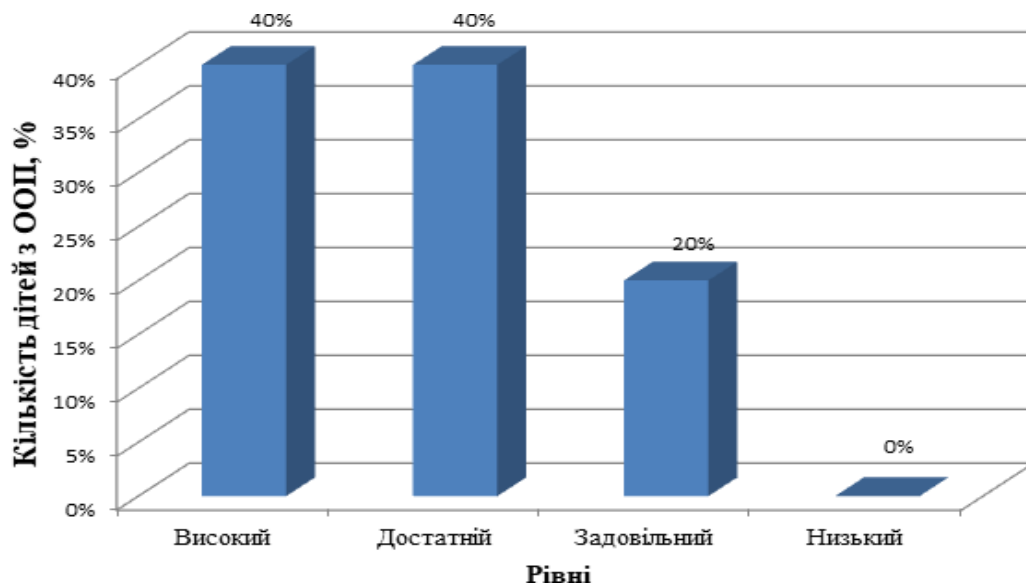
- консультації для батьків: «Добре погано»;

- майстер-клас: «Усе починається з дитинства» для прояву своїх здібностей, поширення кращого досвіду сімейного виховання;

- обговорення – обмін думками та включення батьків у практичну діяльність.

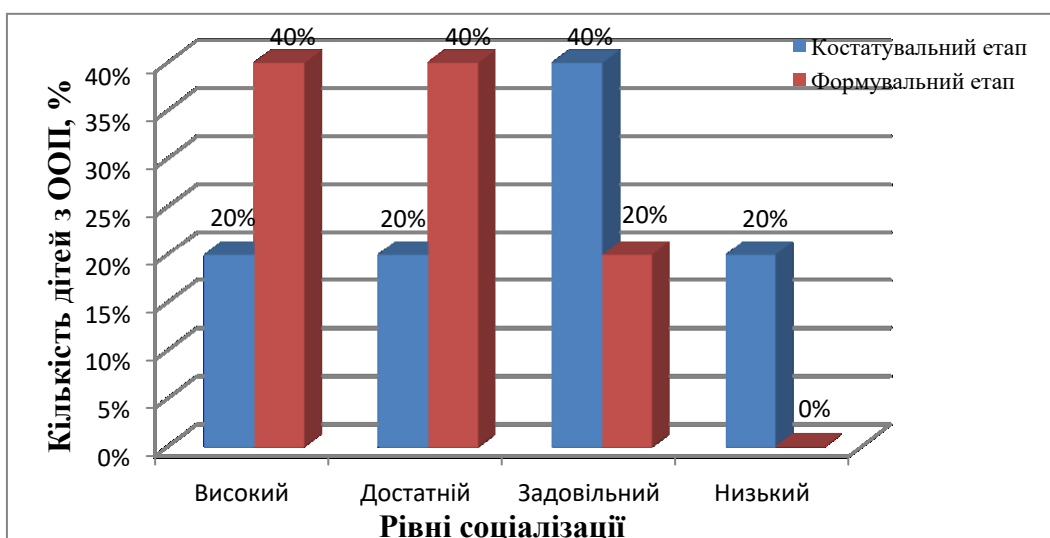
Взаємодію сім'ї та закладу освіти необхідно здійснювати на основі принципу єдності спільних зусиль, принципу спільної діяльності. Тому, використовували в роботі з батьками принципи партнерства закладу освіти та сім'ї, індивідуальний підхід, доброзичливий стиль спілкування, співпрацю. Включення у комплекс заходів з успішної соціалізації дітей форм роботи з батьками необхідно для того, щоб діти відчули свою цінність та значимість в сім'ї.

На основі проведеної роботи можемо визначити позитивну динаміку соціалізації дітей з ООП в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти. (рис. 2.2.)

Рисунок 2.2 Рівень соціалізації дітей з ООП в інклюзивному середовищі в закладі освіти на формульовальному етапі експерименту.

Як свідчить рисунок, на прикінцевому етапі відбулися значні позитивні зміни в рівнях соціалізації дітей з ООП в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти. Так, високого рівня досягли 40 % дітей (було 20%), достатнього – 40 % вихованців (було 20 %), задовільний рівень - 20 % дітей (було 40%), на низькому рівні залишилось 0 % дітей (було 20 %).

Рис. 2.3. Динаміка рівня соціалізації дітей з ООП в закладі дошкільної освіти на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту.

Підводячи підсумок спостережень, можемо зробити висновок, що після застосування різних методів та прийомів роботи у дітей з ООП значно підвищився рівень соціальної адаптації в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти. Індивідуальні особливості психофізичного розвитку дітей з ООП, стереотипи і неготовність нормотипових дітей і дітей з ООП, батьків обох категорій дітей зумовлюють значні труднощі у процесі формування системи соціальних взаємин дітей в інклюзивній групі. Необхідно звертати увагу на вивчення міжособистісних відносин між дітьми в інклюзивних групах. Приділяти увагу пошукам шляхів та засобів подолання перешкод у процесі взаємодії дітей з соціумом. Стосунки дітей в інклюзивних групах не формуються спонтанно, для виховання колективу недостатнім є формування взаємин дітей у колективі інклюзивної групи є позитивне ставлення до спільного навчання вчителів і батьків.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Проаналізувавши психолого-педагогічні джерела доходимо таких висновків: навколишнє середовище постійно змінюється і тому здійснює всебічний вплив на розвиток дітей, зокрема дітей з ООП. Включення таких дітей у життя маленького дитячого середовища, створення різних форм занять та індивідуальних підходів призводить до формування соціальних навичок та швидкої адаптації дитини, що стане у майбутньому основою для адаптації у соціумі. Середовище, дружнє до родини і дитини полягає в першу чергу в безпечному і комфортному оточенні, яке сприяє творчому, інтелектуальному розвитку дитини, створенню цілісного і сприятливого інтегрованого

середовища, участі в житті соціуму, суспільства. Першою сходинкою інтеграції дитини в суспільство з ООП є заклад дошкільної освіти. Дитина знаходиться у групі однолітків, де засвоєння навчального матеріалу відбувається у процесі навчання та виховання в різних осередках діяльності. Створення інклюзивного освітнього середовища зумовлює необхідність забезпечення умов, способів і засобів, зокрема і соціальних, їхньої реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Отже, роль освітнього середовища в закладі дошкільної освіти є вирішальною, що призводить до збільшення участі дітей у різних видах діяльності та успішної взаємодії.

Виходячи з теоретичного аналізу літератури з проблеми соціалізації дітей з ООП в закладі дошкільної освіти, експериментальне дослідження було спрямоване на розвиток успішної соціалізації дітей з ООП в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти з дітьми старшої групи. Експериментальною базою дослідження став КЗДО м.Ізмаїл № 34 «Дельфінятко». Можемо стверджувати, що для успішної соціалізації дітей з ООП важливо доримуватися таких завдань:

- проведення первинних діагностичних заходів на виявлення соціально-психологічних та адаптаційних проблем;
- розроблення відповідних заходів;
- реалізація цих заходів;
- повторний аналіз отриманих результатів, моніторинг отриманих результатів.

Головною метою успішної соціалізації дитини з ООП є психофізичне та емоційне благополуччя та розвиток дитини з ООП. Підводячи підсумок експериментального дослідження, доходимо висновку, що після застосування засобів для успішної соціалізації у дітей з ООП значно підвищився рівень соціальної адаптації, спостерігається значне зростання позитивних емоцій та відповідного ставлення до закладу дошкільної освіти педагогів та однолітків.

ВИСНОВКИ

Під час дослідження нами було проаналізовано наукову літературу у сфері соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Соціалізація – процес становлення особистості, навчання та засвоєння індивідом цінностей, норм установок, зразків поведінки, властивих певному суспільству, соціальній спільноті, групі. Інтерес до процесу соціалізації в представників різних наукових напрямів значний, проблема соціалізації дітей з ООП в рамках сучасної освіти є недостатньо вивченою та вимагає підвищення рівня освітніх послуг для таких дітей. Виникає проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливостями психофізичного розвитку в Україні», який сприятиме впровадженню інклюзивної освіти в Україні, адже інклюзивна освіта – прогресивний спосіб освіти, який має великі перспективи. Крім того, потрібні спеціалісти, які будуть втілювати цей проект в життя, бо далеко не всі сучасні педагоги здатні перебудуватися на нову систему. Інклюзивна освіта – важливий процес, який потрібно розвивати, удосконалювати та втілювати в життя, якому потрібна підтримка держави, спеціалістів, батьків і педагогів. В рамках роботи нами були визначені специфічні потреби дітей ООП. Передумовою для забезпечення успішного навчання у закладі дошкільної освіти є правильний вибір форм навчання, пристосування навчально-виховного середовища до потреб дитини, систематична функція спостереження за динамікою розвитку дитини, професійна компетенція педагога закладу дошкільної освіти. Навчання за спеціальною навчальною програмою, високий рівень індивідуалізації та спеціальні методи навчання, які дають змогу дітям набути певного рівня знань та вміння вчитися.

Проаналізувавши нормативно-правове забезпечення діяльності інклюзії в в Україні можемо побачити, що права дітей з ООП на сучасному етапі закріплені в багатьох міжнародних документах. У цих документах увагу зконцентровано на гуманізації спеціальної освіти, її відкритості, створенні умов для інтеграції вихованця з особливими освітніми потребами в

суспільство й водночас наголошується на необхідності активізації діяльності держави щодо соціального захисту дітей з ООП. У батьків та дітей з'явилася можливість вибору різних форм навчання (домашнього навчання, у дошкільному закладі комбінованого типу).

Проаналізувавши психолого-педагогічні джерела доходимо таких висновків: навколишнє середовище постійно змінюється і тому здійснює всебічний вплив на розвиток дітей, зокрема дітей з ООП. Включення таких дітей у життя маленького дитячого середовища, створення різних форм занять та індивідуальних підходів призводить до формування соціальних навичок та швидкої адаптації дитини, що стане у майбутньому основою для адаптації у соціумі. Створення інклюзивного освітнього середовища зумовлює необхідність забезпечення умов, способів і засобів, зокрема і соціальних, їхньої реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей. Отже, роль освітнього середовища в закладі дошкільної освіти є вирішальною, що призводить до збільшення участі дітей у різних видах діяльності та успішної взаємодії.

В рамках дослідження було проведено експертне опитування серед працівників навчального закладу, для визначення критеріїв соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах. Працівникам навчального закладу під час проведення експертного опитування було задано 7 питань, на які вони мали надати відповіді. Ми визначили, що необхідно максимально соціалізувати дітей з особливими освітніми потребами залучаючи їх в інклюзивне середовище, залучати батьків до активної участі у вихованні дітей на всіх етапах підготовки їх до самостійного життя, залучення до культурних цінностей, навичок спільного життя. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в колективи з однолітками навчає їх виявляти активність, ініціативу, свідомо робити вибір, досягати згоди у вирішенні проблем, приймати самостійні рішення. Отже, шлях розвитку дитини з особливими освітніми потребами лежить через спілкування та співпрацю, через іншу людину. Після проведення експертного опитування

серед працівників навчального закладу ми проаналізували соціальне дослідження в процесі, якого розробили критерії успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Виявили, що важливим аспектом є співпраця з батьками, залучення їх до навчально-виховного процесу, психологічна підтримка сімей (консультації, тренінги, зустрічі з іншими батьками, групи підтримки тощо). Таким чином, процес забезпечення успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами можна досягти на основі врахування та дотримання низки критеріїв. В якості цільових критеріїв соціалізації дітей з особливими освітніми потребами виступають критерії задоволення потреб та інтересів дитини, самоефективності, взаємовідносин в колективі, а також критерій мотивації до навчання. В якості інструментальних критеріїв процесу соціалізації дітей виступають критерії: рівня самооцінки, психологічної підтримки, співпраці та діяльнісний критерій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксьонова О., Аніщук А., Артемова Л. Гавриш Н. (та ін) . Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.
2. Андрущенко В. Філософський словник соціальних термінів. 2002. 670с.
3. Бех І. Особистісно орієнтований підхід : Теоретико-технологічні засади. 2003. 344 с.
4. Гідінгс Ф. «Теорія соціалізації» 1887. 222 с.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник . Київ. 1997. 366с.
6. Горішна Н. Розвиток категорії інклюзивна освіта у філософсько-освітніх концепціях та сучасному науковому дискурсі. Social Work and Education. Vol. 7, No. 2. Ternopil-Aberdeen,2020. P.65-75.
7. Гриненко О., Канзюба О. Термінологічний довідник.Інклюзія. Донецьк, 2020. 38 с.
8. Дакарські рамки дій. 2000. URL:<https://www.un.org>
9. Даніелс Елен Р., Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами до системи загальноосвітніх класів. Л.: Тов. «Надія», 2002. 255 с.
10. Енциклопедія освіти / Акад. Пед. Наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К. :Юринком Інтер, 2008.1040 с.
11. Загальна декларація прав людини. Прийнято Асамблеєю ООН 10 грудня 1948. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>
12. Закон України про освіту від 05.09.2017№ 2145VIII
13. Зверева І. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
14. Інструктивно-методичний лист від 08.08.2013р. №1/9-539 « Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітям з особливими освітніми потребами » URL:<https://zakononline.com.ua/>
15. Капська А. Соціальна педагогіка. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 468 с.

16. Карпенко Л. Краткий психологический словарь под общ. ред. Петровского А. Ярошевского М. 1985. 431 с.
17. Коваленко В. Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 7 (338), 2020. 15 с.
18. Колупаєва А. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник 2012. 308 с.
19. Колупаєва А., Савченко О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Київ, 2011. 274 с.
20. Колупаєва А., Таранченко О. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] / Колупаєва А.А., Таранченко О.М. .К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
21. Конвенція ООН про права дитини. Прийнято від 20 листопада 1989. URL:<https://zakon.rada.gov.ua>
22. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти. Прийнятий 14.12 1960. URL:<http://leksika.com.ua>
23. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. Ратифіковано Законом №1767-VI від 16.12.2009 . URL:<https://zakon.rada.gov.ua/>
24. Концепція сімейного виховання в системі освіти України. 2016
25. Копенгагенська декларація про соціальний розвиток. Прийнято 01.01.1995. URL:<https://www.un.org>
26. Косенчук О., Новик І. ECERS-3: оцінюємо якість освітнього процесу по новому. №12.2020. С.4–9.
27. Крутій К., Фунтікова О. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС»ЛТД, 2010. 324с.
28. Лорман Т., Демпер Дж., Харві Д.. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття в класі: практичний посібник переклад з англійської Київ СПД-ФО І. Парашин . 2017. 296с.
29. Лист Міністерства освіти і науки України від 12.10. 2015 р. № 1/9-487 «Щодо організації діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах». URL:<https://zakon.rada.gov.ua/>

30. Лист Міністерства освіти і науки України від 25.06.2020 № 1/9-348 «Щодо створення інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти»
31. Лист МОН України від 13.11.2018 № 1/9-691 «Щодо організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти»
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/>
32. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16. 06.1966. URL:<https://zakon.rada.gov/ua>
33. Москаленко В. Соціалізація особистості. Київ . Фенікс. 2013. 540с.
34. Наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України від 06.02.2015 № 104/52 «Про затвердження комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах»
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/>
35. Наказ МОН від 19.12.2017 № 1633 «Про затвердження Примірного переліку ігрового та навчально-дидактичного обладнання для закладів дошкільної освіти»
36. Наконечна Г., Косенко Д. Новий освітній простір: Інформаційний посібник. 2019 18-21 с.
37. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція. 2017№28 . Хомишин І.Ю. URL::<http://www.irbisen-buv.gov.ua>
38. Постанови КМУ від 29.07.2015р. № 530 « Про внесення змін до Положення про дошкільний заклад » . URL:<https://zakon.rada.gov.ua/>
38. Немов Р. Психологический словарь. 2007. 560 с.
39. Олійник Г. Особливості соціалізації дітей з особливими потребами у сучасному українському суспільстві. Social Work and Education. Vol. 7, No. 2. Ternopil-Aberdeen, 2020. P. 178-185.
40. Омельченко М. Психолого-педагогічна допомога сім'ям дітей з обмеженими можливостями. Методичні рекомендації / Омельченко І.М., Тиха О.М., Федорович Л.О. Полтава : ПДПУ імені В.Г. Короленка, 2009. 80 с.
41. Порошенко М. Інклюзивна освіта. Навчальний посібник. Київ: «Агенство «Україна » 2019, 300 с.

42. Постанова Про затвердження Положення про заклад дошкільної освіти від 12.03.2003р. № 305. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/>
43. Резниченко Т., Карнаущенко А., Сочнева О. Соціалізація дітей с обмеженими можливостями здоров'я в ДООУ: от теорії к практиці. Краснодар, 2019.- с 18-21 –URL:<https://moluch.ru/conf/ped/archive/330/15041/>
44. Рейпольська О., Гудим І. , Зайцева Л. , Луценко І.(та ін) Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проектування : навч.-метод. посібник за ред. Рейпольської О. Д.. — Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 222 с.
45. Руденко І., Ковальова В.. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами до навчання в школі: навчально-методичний посібник/ Уклад. О. Холодїй, Черкаси, 2014. 125с.
46. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання. (3), 2008. 42-46 с.
47. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. Надруковано ЮНЕСКО, Іспанія. 1994 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
48. Софій Н., Найда Ю. Середовище, що належить дітям: порадник для педагогів закладів дошкільної освіти. 2019. 68 с.
49. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. URL:<https://naurok.com.ua/socializaciya-ditey-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-inklyuzivnomu-seredovischi-238594.html>
50. Стандартні правила щодо урівняння можливостей інвалідів. Переклад на українську мову Товариство Надія , Львів. 1998 URL:<https://repository/ldufk/edu/ua>
51. Тарабасова Л. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами. Теоретико-методологічне дослідження. 2015. С.132-139.
52. Таранченко О. Тенденції сучасної освіти: роль педагога у створенні ефективної інклюзивної школи / Таранченко О. // Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання. 2011. 19 с.

53. Удовиченко І. Розвивальне середовище в закладі дошкільної освіти. 2021. 52 с.
54. Швайка Л. Інклюзія в ЗДО 2019. 144 с.
55. Шевченко В. Включення дітей з особливими потребами в соціально-освітнє середовище. 2018. № 19

ДОДАТКИ

Додаток А.1

Осередок для занять мистецькою діяльністю

Додаток А.2

Осередок для гри з великими блоками

Додаток А.3

Осередок для сюжетно-рольової гри та драматизації

Додаток А.4

Осередок для розвитку грамотності

Додаток А.5

Осередок для математичних та маніпулятивних ігор

Додаток А.6

Осередок для музичного центру

Додаток А.7

Осередок науки

Додаток А.8

Осередок відпочинку

Додаток А.9

Осередок для батьків

Додаток Б

№	Запитання	Відповіді педагогів
1.	Чи усі діти беруть участь у всіх видах діяльності?	
2.	Які методи зацікавлення та залучення Ви використовуєте для дітей з ООП?	
3.	Яким чином можна побачити, що середовище є турботливим та комфортним для дітей та педагогів?	
4.	Чи заохочує навчальне середовище дітей з ООП до взаємодії?	
5.	Чи використовуєте Ви такі методи заохочення до спілкування як: малюнки, жестову мову, ігри, сюжетні ігри, трудову діяльність, проблемні ситуації, танці?	
6.	Чи мають діти з ООП дружні стосунки з однолітками?	

Додаток В.1

Бесіда на тему: «Який Я»

Мета: спрямована на формування моральних уявлень, як еталонів для розрізнення таких якостей: любов, егоїзм, слухняність, відповідальність, розвиток навичок саморефлексії дітей, самооцінки, необхідних для саморегуляції, виховання у дітей почуття поваги до людей, дбайливого ставлення до навколишнього світу, прагнення до доброго життя.

Хід бесіди

Педагог ставить дітям запитання, тим самим спонукає до спілкування.

-Хто ти, хлопчик чи дівчинка?

-Який в тебе колір волосся?

-Як любиш грати?

-Кого вважаєш своїм другом?

Чи потрібно з друзями ділитися іграшками?

Додаток В.2

Сюжетна гра «Дружня сім'я»

Мета: Формувати у дітей первинне уявлення про сім'ю; вчити правильно називати членів своєї родини. Розвивати у дітей соціальну поведінку, навички правильного спілкування. Показати дбайливе ставлення батьків до своїх дітей, створити позитивний емоційний настрій у дітей. Розвивати мислення, мову, дрібну моторику м'язів руки, почуття ритму, сенсорні здібності, комунікативні навички. Збагачувати словник дітей: іменниками і прикметниками. Виховувати любов, ласкаве, чуйне ставлення до мами, тата, потребу радувати своїх близьких добрими справами і турботливим ставленням до них.

Хід гри

В гості приходять лялька Оленка, вона засмучена, тому що немає сім'ї.

Педагог пропонує дітям пограти в гру та показати ляльці якою буває сім'я.

Педагог розприділяє ролі, дає короткі вказівки що до сюжету.

Додаток В.3

Гра «Комплімент»

Мета: Вчити дітей позитивно регувати один на одного. Розвиват словник, доброзичливу остановку в групі. Виховувати щирість, чесність, дружні стосунки.

Хід гри

Сидячи в колі, усі беруться за руки. Дивлячись в очі сусіду, треба сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Приймаючий киває головою і говорить: «Спасибі, мені дуже приємно!» Потім він дарує комплімент своєму сусіду. Вправа проводиться по колу.

Додаток В.4

Моделювання ситуації «Магазин іграшок»

Мета: Розвиток комунікативних навичок, емпатії, творчості в спілкуванні, .
Вчити оцінювати позитивні якості іншої людини. Зняття психічного напруження, страху соціальних контактів, комунікативної боязкості.

Хід гри

Змоделювати ситуацію в магазині іграшок, де діти мають обрати іграшку собі та своєму другу.

Додаток В.5

Спільний перегляд ілюстрацій на тему: «Морське дно»

Мета: Вчити дітей не боятися соціальних контактів. Розвивати розуміння одне одного. Виховувати доброзичливе ставлення до однолітків, вміння ділитися іграшками. Залучати дітей до спільної діяльності, зняття емоційного напруження та зняття страху соціальних контактів.

Хід гри

Педагог пропонує дітям разом розглянути морських жителів, під час спільної діяльності педагог залучає дітей до спілкування, обговорення, дискусій.